

HISTÓRIA V SSSR A V ĽUDOVÝCH DEMOKRACIÁCH

O OBSAHU POJMU „ĽUD“

A. P. BUTENKO

V poslednom roku vyšli u nás viaceré brožúry a články o úlohe ľudových mäs v dejinách.¹ Tieto práce podávajú pomerne obstojnú kritiku idealistických teórii propagujúcich kult osobnosti, ďalej objasňujú úlohu ľudových mäs na rozličných stupňoch historického vývoja, najmä pri výstavbe a upevňovaní socialistickej spoločnosti. Jednako však mnohé brožúry a články neprinášajú správnu definíciu samého pojmu „ľud“, „ľudové masy“.

„Ľud“ je pojem historický, ktorý sa nestotožňuje ani s pojmom „obyvateľstvo“, ani s pojmom „národ“. Tento pojem má na každom historickom stupni presný obsah, vyjadrujúci zmenu vnútornej štruktúry ľudskej spoločnosti, predovšetkým v súvislosti so zmenou ekonomických podmienok jej jestvovania.

Ak sa v období prvotnopospolnej spoločnosti pojmy „obyvateľstvo“ a „ľudové masy“ stotožňujú, v nasledujúcich spoločensko-ekonomických formáciách sa situácia mení. So vznikom tried sa pojem „ľud“ už nestotožňuje s pojmom „obyvateľstvo“, lebo ono sa už delí na vládnúce vykorisťovateľské skupiny a veľmi široké masy porobeného, bezprávného ľudu.

Mnohí autori pristupujú k charakteristike pojmu „ľud“ z hľadiska čiste ekonomického postavenia tých, či oných sociálnych skupín, v dôsledku čoho stotožňujú ľudové masy s pracujúcimi alebo dokonca len s výrobkami materiálnych statkov. Tak napr. B. Poršnev píše: „Marxizmus-leninizmus pod ľudovými masami rozumie pracujúcich, bezprostredných výrobcov materiálnych statkov.“² Je isté, že vo všetkých etapách dejín výrobcovia materiálnych statkov, pracujúci (v antagonistickej spoločnosti vykorisťované masy) sú hlavnou masou ľudu, jeho jadrom, a hrajú hlavnú úlohu v spoločenskom vývoji. Avšak v určitých historických obdobiach ľudové masy zahrnovali v sebe aj iné vrstvy obyvateľstva, ku ktorým patrili aj vrstvy vykorisťujúce cudziu prácu, napr. v predvečer francúzskej revolúcie koncom XVIII. stor., ako aj počas nej časťou ľudu bola aj radikálne naladená revolučná francúzska buržoázia. Karol Marx analyzujúc priebeh revolúcie roku 1848 v Nemecku napísal, že kontrarevolúcia sa bojí „ľudu, t. j. robotníkov a demokratickej buržoázie“.³

S tvrdením B. Poršneva nemožno súhlasiť ani z inej príčiny. Podľa jeho myienky ľud — to sú iba výrobcovia materiálnych statkov. Avšak kto takto hovorí, ten značne zužuje pojem „ľud“, lebo veď ani všetkých pracujúcich (napr. úradníctvo, inteligenciu) nemožno zaradiť k bezprostredným, priamym výrobcom materiálnych statkov. Zatiaľ v podmienkach kapitalizmu súčasne s „útlakom“ maloburžoázie v poľnohospodárstve a priemysle veľmi rýchlo rastie nová vrstva maloburžoázie, ktorá sa nezaobera priamou výrobou materiálnych statkov, t. j. vrstva úradníctva, inteligencie, ktorým sa v kapitalistickej spoločnosti žije stále ťažšie a ťažšie. Podľa definície B. Poršneva túto časť obyvateľstva treba vylúčiť

¹ Pozri brožúry a knihy: F. B. Konstantinov, *Roľ narodnych mass v istorii*. Izd-vo Znanije, 1953, 24; *Istoričeskij materializm*. Gospolitizdat, 1954, 304—336; M. Kammari, *Narod — tvorec istorii*. Gospolitizdat, 1954, 56; články: A. Jegorov, *Marxizm-leninizm o rešajúščej roli narodnych mass v istorii*. Molodij kommunist 9, 1953, 20—31; G. Teriajev, *Narod — rešajúščaja sozidatel'naja sila obščestva*. Moskovskij propagandist 11, 1953, 28—39; B. F. Poršnev, *Vozrastanije roli narodnych mass v istorii*. Voprosy filosofii 4, 1954, 14—28; M. Popov, *O roli narodnych mass v ličnosti i istorii*. Propagandist 12, 1953, 29—38.

² Voprosy filosofii 4, 1954, 20.

³ Citované podľa V. I. Lenina, *Sočinenija* 9, 113.

z pojmu „ľud“, s čím nemožno súhlasiť. B. Poršnev pri hodnotení elementov tvoriacich sovietskym ľud celkom správne zahrnuje do neho aj sovietskú inteligenciu. Avšak takýmto riešením sa dostáva do jasného protikladu so svojou vlastnou definíciou ľudu.

F. Konstantinov, M. Kammari, A. Jegorov a i. vychádzajú z toho, že ľud — to sú pracujúce masy obyvateľstva. Táto definícia zahrnuje do pojmu „ľud“ všetky vrstvy a triedy, ktoré sa zaoberajú spoločensky užitočnou prácou, a to tak fyzickou, ako aj duševnou. Táto definícia je správnejšia, ale ešte nie presná.

Do pojmu „pracujúce masy“ patria nielen vykorisťované vrstvy obyvateľstva, ale v mnohých prípadoch aj osoby, ktoré vykorisťujú cudziu prácu. Vieme, že ani súčasní buržoázia nebola hneď taká, aká je dnes, ale vznikala postupne. V počiatkových obdobiach početné vrstvy mešťanstva, vznikajúcej buržoázie (cechoví majstri) sa ešte zaoberali bezprostrednou výrobou materiálnych statkov a súčasne aj vykorisťovali chudobu, tovarišov — prvých proletárov. Všetky triedne skupiny roľníctva, aj vrátane kulactva, spravidla sa zúčastňujú priamo na materiálnej výrobe, a preto majú právo nazývať sa pracujúcimi. To však nijako neprekáža kulakovi byť najukrutnejším vykorisťovateľom. V. I. Lenin roku 1905 napísal, že medzi pracujúcim roľníctvom Ruska toho obdobia značné miesto patrilo roľníckej buržoázii, že „bohaté roľníctvo, ktoré má bezpochyby právo nazývať sa pracujúcim, súčasne sa nemôže zaoberať bez najmania robotníkov a vo svojich rukách sústreďuje skoro väčšiu polovicu výrobných síl roľníctva“.⁴

Ak budeme pokladať za správne hľadisko, ktoré vo všetkých etapách dejín stotožňuje ľudové masy s pracujúcimi vrstvami obyvateľstva, potom musíme priznať, že v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu časťou sovietskeho ľudu bolo aj kulactvo. Je jasné, že podobný záver je nesprávny.

Treba pripomenúť, že tí istí autori v mnohých prípadoch pod pojmom „ľud“ nechápali všetkých pracujúcich, ale iba pracujúce vykorisťované triedy. Avšak ani toto kritérium sa nemôže použiť pre určenie elementov tvoriacich ľud: ľudové masy v socialistickej spoločnosti — robotnícka trieda, pracujúce roľníctvo, pracujúca inteligencia — nie sú vykorisťované vrstvy obyvateľstva.

Z toho všetkého vyplýva, že pre určenie pojmu „ľud“ nestačí sám ekonomický prístup. Aby sa pre pojmy „ľud“, „ľudové masy“ mohla podať presná definícia, nestačí opierať sa iba o učenie historickeho materializmu o rozhodujúcej úlohe výroby v spoločenskom vývoji, je však nevyhnutné brať do úvahy aj marxisticko-leninskú teóriu triedneho boja ako hybnú silu spoločenského vývoja. V. I. Lenin, keď bojoval proti anarchizmom a národnikom, ktorí sa pomocou pojmov „pracujúci ľud“, „ľudové masy“ snažili zastierať triedne rozdiely, žiadal, aby sa k obsahu pojmu „ľud“ pristupovalo konkrétne historicky. Ďalej zdôrazňoval, že za základ treba brať triedne delenie spoločnosti a nezabúdať na konkrétny priebeh historického vývinu.

Na základe objektívnej politicko-ekonomickej analýzy možno určiť, aké objektívne úlohy revolučného hnutia má pred sebou určitá krajina v určitom období. Ďalej možno podľa toho určiť tie triedy a vrstvy, ktoré sú schopné tieto úlohy riešiť. Najdôležitejšie kritérium pre uznanie určitých elementov obyvateľstva za ľud je objektívne podmienená zainteresovanosť, schopnosť zúčastňovať sa na riešení úloh pokrokového vývoja spoločnosti. Pravda, netreba pritom zabúdať, že dané kritérium samo nikdy nemôže vymedziť absolútnu hranicu, raz a navždy vydeliť tú časť obyvateľstva, ktorá tvorí ľud. V priebehu historického vývinu sa menia objektívne úlohy stojace pred spoločnosťou, a preto sa nevyhnutne mení i zloženie sociálnych síl, ktoré sú schopné podieľať sa na ich riešení a ktoré tvoria ľud. „Do hlbokého omylu sa dostávajú tí — píše V. I. Lenin — ktorí zabúdajú, že s rozvojom revolúcie, so vzrastom jej úloh sa mení súčasne aj zloženie tried a elementov ľudu, ktoré sú schopné zúčastňovať sa boja za uskutočnenie týchto úloh.“⁵

Vezmime si dejiny našej krajiny. V. I. Lenin, keď na začiatku XX. stor. analyzoval objektívne sociálno-ekonomicke podmienky rozvoja Ruska, poukazoval na to, že hlavnou otázkou v Rusku sú úlohy buržoáznodemokratických reforiem: zvrhnutie nevoľníctva, likvidácia statkárskej držby pôdy atď. Kto mal záujem na týchto reformách a kto ich mohol uskutočniť? Ľud. Ruská buržoázia nebola schopná na rozhodujúci boj proti cízizmu. V. I. Lenin zdôrazňoval, že „silou, ktorá je schopná dosiahnuť rozhodné víťazstvo nad cízizmom, môže byť jedine ľud, t. j. proletariát a roľníctvo, ak berieme základne, veľké sily, ak rozdeľujeme mestskú a vidiecku maloburžoáziiu (tiež „ľud“) medzi tých alebo oných“.⁶

⁴ V. I. Lenin, *Sočinenija* 8, 66—67.

⁵ V. I. Lenin, *Sočinenija* 11, 226.

⁶ V. I. Lenin, *Sočinenija* 9, 40.

Roku 1917 po víťazstve buržoáznodemokratickej revolúcie, po zvrhnutí nevoľníctva hlavnou otázkou v Rusku stala sa socialistická revolúcia. Aj na týchto zmenách mal záujem ľud, avšak nie ten predošlý ľud. Zloženie tried a sociálnych skupín, ktoré tvorili ľud a boli schopné vstúpiť do boja za uskutočnenie týchto úloh, sa zmenilo. V. I. Lenin poukazoval na to, že tvorcami socialistického prevratu budú ľudové masy, t. j. proletariát a najchudobnejšie roľníctvo.

Sovietska krajina rieši dnes úlohy výstavby komunistickej spoločnosti. Na riešení týchto úloh je hlboko zainteresovaný všetok sovietsky ľud, ktorý sa skladá zo všetkých tried a skupín obyvateľstva našej spoločnosti: robotníckej triedy, kolchozného roľníctva, pracujúcej inteligencie. A komunizmus v našej krajine sa rodí v dôsledku uvedomelej, tvorivej činnosti miliónov nás sovietskeho ľudu.

Vezmime si druhý príklad.

Počas celonárodného boja za uskutočnenie demokratických, protifeudálnych, protimperialistických reforiem v Číne sa ustanovila demokratická diktatúra ľudu. Mao Ce-tung, objasňujúc túto formulu, roku 1949 napísal: „Kto je ľud? V terajšom vývoji Číny ľud je robotnícka trieda, trieda roľníctva, maloburžoázia a národná buržoázia.“⁷

Je samozrejmé, že dnes, keď široké ľudové masy Číny riešia úlohy socialistickej revolúcie, situácia sa mení: súčasné ľudové masy — to už nie je bývalý „ľud“. Boj týchto ľudových mäs a ich hegemóna proletariátu je namierený teraz proti iným triedam, ako sa to skonštatovalo aj na IV. plenárnom zasadaní ÚV Komunistickej strany Číny.

Z povedaného vyplýva záver, že ľud je historicky sa meniace spoločenstvo ľudí, zahrnujúce tú časť, tie vrstvy, tie triedy obyvateľstva, ktoré sú svojim objektívnym postavením schopné spoločne sa zúčastňovať na riešení úloh pokrokového, revolučného hnutia určitej krajiny v určitom období.

„Používajúce slovo „ľud“ — písal V. I. Lenin — Marx ním nezatušoval triedne rozdiely, ale zlučoval určité elementy, schopné doviest' revolúciu do konca.“⁸

Komunistické strany vychádzajú práve z takéhoto poňatia a vyvodzujú praktický záver, že v triednej spoločnosti je nevyhnutné viesť boj na dvoch frontoch, získavajúc pod svoje zástavy ľudové masy. Na jednej strane je marxizmus nepriateľský voči liberalizmu a oportunizmu. Musí vidieť, že v antagonizujúcich formáciách sa široké masy obyvateľstva, ľudové masy rozpadávajú na triedy s ich osobitnými triedami záujmami. Je nevyhnutné prihliadať na to preto, aby v radoch proletariátu nevznikli maloburžoázne ilúzie o jednote ľudu vždy a všade, ilúzie o tom, že triedny boj v ľude neexistuje, aby si proletariát v akomkoľvek celonárodnom zápase udržal svoju samostatnú, triednu pozíciu. Na druhej strane marxizmus je nezmeriteľným nepriateľom sektarstva. Keď marxizmus vyžaduje rozlišovať v spoločnosti triedy s ich osobitnými záujmami, nerobí to preto, aby oddelil proletariát od všetkých ostatných tried, ale preto, aby ešte lepšie vysvetlil podstatu spoločných záujmov tých tried, ktoré tvoria ľud. Proletariát zaujíma samostatnú triednu pozíciu nie preto, aby sa do seba uzatváral, aby sa obmedzoval iba na boj za vlastné triedne záujmy, ale preto, aby s veľkou energiou, s veľkým nadšením bojoval za vec všetkého ľudu na jeho čele, nepoznajúc kolísanie, nestálosť, nerozhodnosť medzitried a medzivrstiev.

Konkrétny historický prístup k objasneniu pojmov „ľud“, „ľudové masy“ je veľmi dôležitý pre osvetlenie rozličných dejinných období. Umožňuje správne odhaliť sociálnu povahu takých zložitých spoločenských javov, akými sú kultúra, umenie a literatúra, vyriešiť otázku o ľudovosti umenia a literatúry, zhodnotiť tvorbu veľkých umelcov minulosti, ktorí hoci aj neboli ideológmi vykorisťovaných pracujúcich mäs, predsa vystupovali ako národní géniovia slúžiaci progresívnemu, revolučnému vývoju svojich krajín a svojho ľudu. Bez konkrétneho historického prístupu k objasneniu obsahu pojmu „ľud“ nemožno so všetkou úplnosťou ukázať kvalitatívne novú úlohu ľudových mäs v boji za likvidáciu kapitalizmu, za vybudovanie socializmu. Veď práve v tomto boji sú tvorcami dejín jedine pracujúce, kedysi vykorisťované ľudové masy. A práve v tomto období pracujúci ľud vedený proletariátom a jeho stranou s nevidanou energiou pristupuje k samostatnej historickej činnosti, mení sa na jediného, neobmedzeného pána života.

VOPROSY ISTORII; časopis Historického ústavu AV SSSR, roč. 1955, čísla 10—12.

V 11. čísle Voprosov istorii sú uverejnené preklady štyroch nových článkov F. Engelsa, objavených vedeckými pracovníkmi Inštitútu

Marxa-Engelsa-Lenina-Stalina pri ÚV KSSS pri príprave nového (druhého) vydania Spisov K. Marxa a F. Engelsa a preklad Marxovho článku, uverejneného v NDR v časopise Einheit (august 1955). Boli napísané

⁷ Mao Ce-tung, *O diktature narodnoj demokratii*. Gospolizdat, 1949, 10.

⁸ V. I. Lenin, *Sočinenija* 9, 112.

v predvečer a v priebehu revolúcie 1848—1849 v európskych krajinách. Marx a Engels analyzujú v nich súdobé udalosti vo Francúzsku, Anglicku a v Čechách, zdôvodňujú taktiku formujúcej sa komunistickej strany v buržoáznodemokratickej revolúcii a pozície proletariátu v jej jednotlivých kľúčových otázkach. Pre nás má zvlášť veľký význam Engelsov článok *Demokratický charakter povstania* (Neue Rheinische Zeitung, 25. júna 1848), v ktorom sa hodnotia udalosti pražského povstania, Engels zdôrazňuje demokratický charakter povstania, vyzdvihuje účasť proletariátu v povstaní a vyvracia ohovárací výklad pražských udalostí v časti nemeckej tlače. F. Engels zdôrazňuje v článku sociálnu a politickú diferencovanosť českého národného hnutia a jednoznačne podporuje jeho demokratické krídlo.

*

Ťažisko posledných troch čísiel Voprosov istorii za rok 1955 tvoria články a štúdie o otázkach dejín národov Sovietskeho sväzu. Sú to predovšetkým, podobne ako v predchádzajúcich číslach, články venované 50. výročiu mimoriadne významnej udalosti ruských a svetových dejín — prvej ruskej revolúcii. Všestranne analyzujú jednotlivé dielové problémy buržoáznodemokratickej revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907 a tak úspešne rozširujú sovietskú literatúru o tejto „generálnej skúške“ Októbrovej revolúcie (V. I. Lenin). Okrem spomienok 6 účastníkov o revolučných udalostiach v Jekaterinoslave (teraz Dnepropetrovsk), Moskve, Kijeve, v Petrohrade a v Odese (č. 12) sú uverejnené v spomínaných troch číslach Voprosov istorii štúdie a články dielového a regionálneho charakteru. Tak ústrednej otázke prvej ruskej revolúcie — roľníckej otázke je v č. 11 venovaná štúdia M. J. Gaľperina (*Agrárny program boľševikov v prvej ruskej revolúcii vypracovaný V. I. Leninom*), v ktorej autor rozoberá Leninove zásluhy na vypracovaní uceleného agrárneho programu boľševikov, t. j. vzťahu boľševikov k roľníctvu, k jeho triedam, vrstvám a skupinám. Tento program sa stal v priebehu revolúcie mohutným faktorom vo vytváraní zväzku roľníckej triedy s roľníctvom. Vrcholným bodom vývoja prvej ruskej revolúcie bolo ozbrojené povstanie v decembri 1905. Jeho priebeh v Moskve a úlohu, akú v ňom zohrali moskovskí boľševici, rozoberá N. N. Jakovlev (č. 12). Rozsiahla, novým cenným materiálom bohato fundovaná štúdia N. R. Donja (č. 12) *Ozbrojené povstanie v Jekaterinoslavsku v decembri roku 1905* podrobne sleduje spoločný ozbrojený boj ukrajinského a ruského proletariátu v Jekaterinoslavsku, ktorý svojou intenzitou a rozsahom dosiahol

(po Moskve) najväčšie rozmery. V priebehu buržoáznodemokratickej revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907 vznikali na mnohých miestach Sovietsy roľníckych poslancov ako predobraz sovietskej vlády. Vznik, zloženie, činnosť, nedostatky a význam Sovietsu roľníckych poslancov v Petrohrade rozoberá L. F. Petrova (č. 11). I. F. Ugarov skúma vedúcu úlohu boľševikov Moskvy vo všeobecnom politickom štrajku v októri 1905 (č. 10). Okrem štúdie J. S. Hlinského *Revolučný rok 1905 vo Fínsku* (č. 12), kratších článkov V. D. Sokoľského (*Novoruský sovietsky roľníckych poslancov roku 1905*, č. 12), M. V. Cerevadzeho (*Roľnícke revolučné hnutie v Gurii roku 1905*, č. 12) a P. S. Gusiaticnikova (*Študentské povstanie roku 1905*, č. 10) je v týchto troch číslach Voprosov istorii uverejnená štúdia s problematikou prvej ruskej revolúcie leningradských historikov J. I. Salajevovej a I. P. Lejberova *Odborové organizácie v Petrohrade roku 1905*. O tom, aký ohlas mala prvá ruská revolúcia v Čechách, informujú sovietskeho čitateľa českí historici J. Beránek a J. Doležal v článku *Vplyv ruskej revolúcie v rokoch 1905—1907 na revolučné hnutie v českých zemiach* (č. 11).

K týmto článkom tematicky patria aj kritické prehľady literatúry s problematikou prvej ruskej revolúcie, uverejnené v spomínaných troch číslach Voprosov istorii. V 11. čísle je kritický prehľad literatúry o roľníckom hnutí v prvej ruskej revolúcii (autori P. K. Redkin a V. N. Firstovová), v č. 10 obsiahla kritická recenzia 49. zväzku *Istoričeských zapisok*, venovaných 50. výročiu revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907. J. B. Čerňak v článku *Anglická a americká historiografia o revolúcii v rokoch 1905—1907* demaskuje snahy anglických a amerických historikov o falšovanie dejín prvej ľudovej revolúcie v období imperializmu a vyzdvihuje zásluhy tých historikov a žurnalistov, ktorí k opisu udalostí pristupovali z objektívneho hľadiska.

Okrem uvedených článkov a štúdií o prvej ruskej revolúcii dejinám národov Sovietskeho sväzu je venované niekoľko štúdií a článkov. Sú to predovšetkým články diskutabilného charakteru, v ktorých sovietski historici pokračujú vo výmene názorov o niektorých teoretických otázkach. Tak v č. 11 (M. M. Efdandjev a A. I. Peršic) a v č. 12 sa (S. Z. Zimanov) pokračuje vo výmene názorov o otázkach špecifiky a charaktere feudálnych vzťahov u kočovných národov. A. I. Orleanskýj v článku *K otázke o zákonitostiach spoločenského vývinu* (č. 10) polemizuje s názormi I. S. Kona (Voprosy istorii, 1954, č. 5) a M. S. Persova (tamtiež, 1955, č. 1) o otázkach chápania pojmu zákon a v riešení vzájomného vzťahu medzi všeobecnými

sociologickými zákonmi a špecifickými zákonmi tej ktorej formácie. Zaujímavé sú jeho úvahy o využívaní týchto zákonov v jednotlivých spoločensko-ekonomických formáciách. L. P. Potapov v článku *O národnej konsolidácii sibírskych národov* (č. 10) na základe skúmania osudov jednotlivých národností Sibíri (napr. Chakasovia) alebo malopočetných etnografických skupín (napr. Orokovia) rieši niektoré základné momenty zložitého národnostného života v Sibíri v období sovietskej vlády. Diskutabilného charakteru je aj článok Č. G. Volodarskej (č. 11), v ktorom na základe vzniku a rozvoja prvej ruskej textilky rieši niektoré teoretické otázky prechodu od fabriky k manufaktúre.

Treba ešte upozorniť na rozsiahlu štúdiu A. M. Bagmaňana *Boj komunistickej strany za zväzok robotníckej triedy a stredného roľníctva roku 1917* (č. 10) a na niekoľko menších príspevkov a poznámok o rozličných dielových otázkach dejín národov SSSR. Ide o kratšie články I. A. Fedosova (*Konštitučné návrhy A. V. Berďajeva v štyridsiatych rokoch XIX. st.*, č. 10), M. I. Kapustina (*Bolševici severného frontu v boji za masy vojakov roku 1917*, č. 11) a niekoľko poznámok v rubrike *Listy a poznámky*: I. I. Smirin vyvracia kritické poznámky A. A. Zimina (Historičeskij archiv, tom VIII) o jeho práci, venovanej povstaniu Bolotnikova (č. 10); S. I. Rodenko zdôvodňuje oprávnenosť svojich kritérií datovania mohyl Altaja, kritizovaných v sovietskej tlači (č. 11); S. A. Asinovskaja informuje čitateľa o novom nedatovanom rukopise T. G. Granovského (č. 10); V. D. Polikarpov zisťuje, že admirál P. S. Nachimov sa nenarodil v dedine Voločok, ale v dedinke Gorodok (č. 12); A. I. Andrušenko vyvracia nepresnosti v knihe Ch. I. Muratova o roľníckej vojne v rokoch 1773—1775 (č. 11) a I. N. Čempalov poukazuje na nedostatky učebných plánov historických fakúlt v SSSR (č. 12).

V posledných troch číslach *Voprosov istorii* za rok 1955 sú uverejnené štúdiá a články aj o aktuálnych otázkach všeobecných dejín. Poľský historik E. L. Galicz sa dotýka jednej z najzložitejších kľúčových otázok dejín poľského ľudu — vzniku poľského národa. Rieši iba jednu stránku tohto zložitého problému, a to otázku úlohy národnoslobodzovacieho hnutia v procese formovania sa poľského buržoázneho národa (č. 12). V 12 čísle je uverejnená stať prvého tajomníka Maďarskej strany pracujúcich Mátyása Rákosiho, *Vznik Komunistickej strany Maďarska. Maďarská sovietska republika (1917—1919)*. Sú v nej riešené základné otázky dejín maďarského ľudu tohto obdobia a význam existencie Maďarskej sovietskej republiky. V mnohých súvislostiach sa dotýka aj otázok dejín

slovenského ľudu, predovšetkým Slovenskej sovietskej republiky. Štúdia V. F. Vasiljeva, G. I. Livinsona a V. S. Rudneva osvetľuje otázky priebehu oslobodzovacej vojny národov juhovýchodnej Ázie v rokoch 1941—1945, predovšetkým v Burme, Malajsku, na Filipínach, vo Vietname a v Indonézii (č. 10). Zaujímavý je kratší článok D. I. Feldmana, *Z dejín medzinárodného uznania Národného výboru Oslobodenia Juhoslávie* (č. 12), v ktorom sleduje diplomatický boj okolo uznania tohto orgánu a ukazuje na význam tohto aktu pre konsolidáciu protihitlerovskej koalície. Priebeh národnoslobodzovacieho povstania vo Valašsku roku 1821 — predzvesti prvej buržoáznodemokratickej revolúcie v rumunských kniežatstvách — rozoberá S. I. Samojlov (č. 10). Článok A. M. Šapira, *Karol Marx a anglické trade-unions v I. Internacionále* (č. 11) hodnotí význam Marxovej účasti v anglickom robotníckom hnutí a jeho boj s ideológiou liberálneho trade-unionizmu v rokoch 1864—1871. Na úlohu cirkvi v kolóniách poukazuje I. R. Lavreckij v článku *Katolícke duchovenstvo v Španielskej Amerike (XVI—XVIII st.)* (č. 12). Nové dokumenty k nepokojom Paríži v máji 1775 prináša V. Š. Eublinskij (č. 11).

*

Neodlučiteľnou súčasťou vedúceho tlačového orgánu sovietskych historikov časopisu *Voprosy istorii* je rozsiahla rubrika *Historiografía, kritika, bibliografía*. Sústavne a spoľahlivo informuje čitateľa o nových prácach z oblasti dejín národov Sovietskeho zväzu a všeobecných dejín, s príkladnou zásadovosťou odhaľujú v nej sovietski historici nedostatky jednotlivých prác domácej a zahraničnej produkcie a demaskujú falzifikáciu dejín reakčnými buržoáznymi historikmi. Rozsah tejto zprávy neumožňuje uviesť všetky recenzie, ktoré boli uverejnené v 10—12 čísle *Voprosov istorii* za rok 1955. Uvedieme aspoň tie najdôležitejšie. Z dejín národov Sovietskeho zväzu sú to recenzie takých významných kolektívnych prác, ako napr. *Dejiny SSSR obdobia feudalizmu* (č. 12) a *IV. zv. Dejiny Moskvy* (č. 12). Treba ešte upozorniť na recenziiu zborníka dokumentov o príprave Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie (č. 11). Obsiahla je aj rubrika recenzií prác a periodík o otázkach všeobecných dejín.

V posledných dvoch rubrikách *Voprosov istorii* sú uverejnené zprávy o práci historikov v SSSR a v zahraničí.

F. Gondor

SZAZADOK, roč. 89 (1955), číslo 4—5.
Vydáva Maďarská historická spoločnosť ná-

kladom Vydavateľstva Maďarskej akadémie vied.

V najnovšom dvojčísle Századok pokračuje sa v sústavnom uverejňovaní textov pripravovaných pre niekoľkozvázkovú vysokoškolskú učebnicu dejín Uhorska (Maďarska). Imre Wellmann spracoval vo svojom príspevku *A parasztág helyzete az 1767. évi úrbérendezés előtt (Situácia roľníctva pred urbárniou reformou z roku 1767)* jedno z najvýznačnejších problémov uhorských dejín na sklonku feudalizmu, keď na poddaný ľud dolieha vykorisťovanie v niekoľkorakej forme. Wellmann poukazuje na to, že kým rozkladajúci sa feudalizmus stupňuje svoje nároky voči poddanému ľudu, neposkytuje mu náhradu v oblasti osobných a majetkových práv ani takú, akú mal predtým (551—587). József Búzás v článku *A szovjet-magyar kereskedelmi kapcsolatok történetéhez (K dejinám sovietsko-maďarských hospodárskych stykov)* sleduje veľmi podrobne vývin hospodárskych stykov medzi Sovietskym sväzom a Maďarskom v období trvania Horthyho reakčného režimu, ktoré nemožno nazvať ani zvlášť intenzívnymi, ani sústavnými, lebo maďarské vládnuce triedy neprejavovali opravdivý záujem o rozvoj obchodných stykov so SSSR (588—633). Na podklade archívneho materiálu spracovali Iván Berend a György Ránki svoj príspevok *Német gazdasági expanzió és a magyar gyárpar a szovjetellenes háború idejében (Hospodárska expanzia Nemecka a priemysel Maďarska v dobe protisovietskej vojny)*, v ktorom ukazujú, ako maďarské vládnuce triedy vyhubovali s nacistickým Nemeckom veľmi intenzívne hospodárske a obchodné styky, keď napr. maďarský priemysel postavili do služieb vojnejvej mašinérie Nemecka a pomáhali tak hitlerovskému fašizmu v jeho útoky na Sovietsky sväz a vo vedení vojny proti nemu. Autori napokon ukazujú, že táto politika spôsobila, že na konci druhej imperialistickej vojny bol maďarský priemysel zničený a hospodársky život rozvrátený a len víťazstvu SSSR bolo možné ďakovať, že Maďarsko sa nestalo trvalou korisťou imperialismu nemeckého fašizmu (634—660). Péter Józsa sleduje v článku *Karl Liebknecht harca a militarizmus ellen, a német demokráciáért (Boj Karla Liebknechta proti militarizmu, za nemeckú demokráciu)* úsilie K. Liebknechta, smerujúce k odhaleniu imperialismu wilhelmovského Nemecka, ktoré sa stalo najreakčnejšou formou imperialismu pred prvou imperialistickou vojnou. Liebknechtov boj smeroval predovšetkým proti nemeckému militaristickému nástroju tohto imperialismu. Osobitnú pozornosť venuje Józsa činnosti K. Liebknechta najmä po porážke militaristického Nemecka a pri vzniku Komunistickej strany

Nemecka (661—691). László Zsigmond upozorňuje na úlohu tzv. Ostforschungu, ktorý je staronovým vedeckým odvetvím, v ktorom sa na území Nemeckej spolkovej republiky rozvíja činnosť namierená proti ľudovodemokratickým krajinám a SSSR v službách západonemeckého imperialismu a obnoveného nemeckého militarizmu, podporovaného predovšetkým Spojenými štátmi severoamerikými. V rámci tzv. Ostforschungu vychádza celý rad publikácií, knižných i časopiseckých, ktorých obsah presvedčivo ukazuje, že západonemecká veda za spolupráce hľadateľov, najmä sudetonemeckého pôvodu, pokračuje tam, kde prestala nacistická veda, totiž v odôvodňovaní agresívnych nárokov nemeckého imperialismu vo východnej Európe (695—702). János Molnár referuje o priebehu diskusie, ktorú usporiadala pri príležitosti 10. výročia oslobodenia Maďarska Sovietskou armádou Vysoká škola stranícka Maďarskej strany pracujúcich koncom apríla 1955 na základe referátu Miklósa Laczka o boji Komunistickej strany Maďarska za uplatnenie politiky ľudového frontu v rokoch 1944—1948. Diskusia podstatne prispela k objasneniu niekoľkých závažných otázok politiky KSM (703—720). Z recenzovaných nových publikácií, týkajúcich sa maďarských dejín, upozorňujeme na recenziu Istvána Diószegiho o druhom zväzku dokumentov k dejinám robotníckeho hnutia v Uhorsku (*A magyar munkásmozgalom az imperializmusra való átmenet időszakában 1890—1900*), ktorú vydalo za redakcie Ústavu pre robotnícke hnutie v Maďarsku nakladateľstvo Szikra v Budapešti roku 1954. Zväzok vybraných dokumentov, ktorý má 719 strán, zostavili T. Erényi a Edit S. Vincez. Lajos Lukács recenziu edíciu listinného materiálu k dejinám tzv. Kossuthovskej emigrácie roku 1859 (*Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez 1859*), ktorú zostavil Jenő Koltay-Kasziner a vyšla v edícii Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Philologica, Tomus XVIII. Series Nova, T. II., strán 280 a napokon András Siklós referuje o zborníku dokumentov k dejinám kontrarevolúcie a hrôzovlády v Maďarsku v rokoch 1919—1921 (*Az ellenforradalom uralomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921*). Publikáciu, ktorá má 566 strán a vydalo ju nakladateľstvo Szikra roku 1953, redigoval Dezső Nemes, ktorý napísal aj úvodnú štúdiu, kým listinný materiál v publikácii uverejnený zozbierali E. Karasi, I. Kubitsch a E. Pamlényi. Dvojčíslo opäť dopĺňujú zprávy z oblasti maďarskej historiografie, ako aj výberová bibliografia dejepisnej literatúry vydanéj v Maďarsku v prvom polroku 1955.

Zo šiestich štúdií posledných dvoch čísel minulého ročníka Zeitschrift für Geschichtswissenschaft je polovica venovaná problémom najnovších nemeckých dejín obdobia imperializmu. Najviac nového z nich prináša štúdia Günthera Paulusa: *Die soziale Struktur der Freikorps in den ersten Monaten nach der Novemberrevolution (Sociálne zloženie Freikorpsu v prvých mesiacoch po novembrovej revolúcii, č. 5, str. 685—704)*, v ktorej dokázal, že sociálnodemokratickými vodcami vytvorené dobrovoľnícke sily, ktoré potlačili novembrovú revolúciu v Nemecku, sa neskladali z robotníkov, ako to tvrdí sociálnodemokratická historiografia, ale z aktívnych dôstojníkov rozpadnutej wilhelmovskej armády, ďalej z inteligencie, ktorá od roku 1848 bola napospol spiatočnícka, drobných úradníkov, lumpenproletariátu a drobných roľníkov. Autor ukázal, že junkerskí oficerov vohnal do boja proti revolúcii smrteľný strach o stratu svojich privilégií, ktoré by táto revolúcia nepochybne bola priniesla, drobných roľníkov vyhliadky na získanie pôdy, ktorými ich väbili, a ostatných skutočnosť, že nemohli v rozvrátených povojnových pomeroch nájsť nijaké iné prostriedky obživy. Štúdia je výňatkom z väčšej práce a je príspevkom na pripravovanú konferenciu o historickom význame boja nemeckej robotníckej triedy proti imperializmu a militarizmu.

Tomu istému účelu slúži aj stať Horsta Bültera *Zur Geschichte Deutschlands im ersten Weltkrieg (1914—1915) (K dejinám Nemecka v prvej svetovej vojne (1914—1915), č. 6, 835—856)*, ktorej predmetom je štúdiom počiatkov boja ľavých sociálnych demokratov proti vojne a sociálnemu šovinizmu a všeobecné postavenie Nemecka v prvom vojnovom roku. Sú to vlastne dve kapitoly z druhého zväzku pripravovanej učebnice nemeckých dejín. K oboj predchádzajúcim sa svojou tematikou radi i krátko štúdia Dietricha Zboralskeho o postavení generality Reichswehru v posledných rokoch weimarskej republiky (č. 6, str. 934—939). Je vybudovaná na dokumentárnom materiáli, ktorý vyšiel v Nemeckej spolkovej republike.

Problematicku najnovších dejín má za predmet ešte článok Uršuly Herrmannovej, *Der Kampf der Sozialdemokratie gegen das Dreiklassenwahlrecht in Sachsen in den Jahren 1905/1906 (Boj sociálnej demokracie proti trojtriednemu volebnému systému v Sasku v rokoch 1905/1906, č. 6, str. 856—883)*. Ďalej sú v číslach ešte tieto štúdie: Karol Obermann, *Die deutsche Einheitsbewegung und die Schillerfeiern 1859 (Hnutie*

za zjednotenie Nemecka a Schillerove oslavy roku 1859, č. 5, str. 705—734), Horst Gericke, *Die Wahl Heinrichs IV. Eine Studie zum deutschen Königswahlrecht (Voľba Henricha IV. Štúdia o volebnom práve nemeckých kráľov, č. 5, str. 735—749)* a aj u nás veľmi dobre známeho francúzskeho historika Alberta Saboula, *Die Untersuchungen über die Französische Revolution: Sansculotten und Revolutionsregierung (Z bádania o francúzskej revolúcii: Sansculotti a revolučná vláda, č. 6, str. 884—903)*.

V oboch číslach sú príspevky zaoberajúce sa uznesením ÚV SED o zlepšení vedeckého bádania a vynučovania dejepisu v NDR. Úvodníkom v piatom čísle vytyčuje si redakcia za úlohu venovať čo najväčšiu pozornosť obdobiu weimarskej republiky a nacistickej diktatúry, a to najmä preto, že sa problémami rokov 1933—1945 veľmi intenzívne zaoberajú západonemeckí historici, v značnej miere priamo s tendenciami klamanja a zavádzania nemeckej verejnosti. Nedostatok pracovníkov a štúdií na témy najnovších dejín, konštatuje úvodník, má za následok nedostatočnú spätosť vedy so životom ľudu a jeho bojom. Ďalej chce redakcia časopisu rozšíriť okruh svojich spolupracovníkov, a to i z cudziny, využívať spoluprácu starších historikov — marxistov, bojuvať proti objektivismu a nadstranickosti historickej vedy a venovať zásadne viac pozornosti historiografii v západnom Nemecku. Rigobert Günther sa zasa v kratšom článku zaoberá významom uznesenia pre štúdiom dejín staroveku, ktoré sa podľa neho v NDR úplne zanedbalo.

Z bohato vyplnenej diskusnej rubriky (v oboch číslach je šesť príspevkov rôzneho druhu) treba predovšetkým spomenúť zhrnutie diskusie o otázke bezpodmienečného súladu výrobných síl a výrobných vzťahov za kapitalizmu, ktoré vypracoval Jürgen Kuczynski, z ktorého podnetu sa diskusia začala. Diskutujúci v prevahe vyslovili súhlas s tézou Kuczynského, že v Nemecku ani po buržoáznej revolúcii roku 1848 pre existenciu mnohých feudálnych prežitkov nemožno hovoriť o úplnom súlade výrobných síl a výrobných vzťahov. Kuczynského podporili aj maďarskí historici Pach a Sándor, ktorí sú presvedčení, že ani v Uhorsku k takému bezpodmienečnému súladu nikdy nedošlo.

V recenznej časti je venovaná pozornosť štyrom prácam historikov Nemeckej demokratickej republiky, štyrom prácam západo-nemeckým, resp. rakúskym a jednej poľskej. Zvlášť treba upozorniť na zhrnutie a zhodnotenie povojnovej literatúry o probléme kairskeho hnutia bogomilov, ktoré podal Ernest Werner (č. 5, str. 795 — 802).

A. Špiesz

PRÁCI KATEDR SUSPIENYCH NAUK,
Lvivskij Deržavnyj Universitet imeni Ivana
Franka; vypusk peršyj (1954), str. 132.

Štátna univerzita Ivana Franka vo Lvove začala roku 1954 vydávať nový periodický orgán — Práce katedrií spoločenských vied. Prvé číslo, redakciu ktorého tvoria doc. A. S. Braginec, doc. A. F. Vovčyk a doc. M. I. Petrovskij, obsahuje práce z oblasti histórie. P. I. Holovko v článku *Medzinárodný význam historických skúseností Komunistickej strany Sovietskeho zväzu* rozoberá v širokých súvislostiach význam skúseností ideového vedenia medzinárodného revolučného hnutia — Leninom vybudovanej boľševickej strany pre boj jednotlivých komunistických strán, predovšetkým význam skúseností KSSS v budovaní socialistickej spoločnosti pre krajiny tábora socializmu. Svoje závery dokladá konkrétnym materiálom predovšetkým z týchto krajín. Päťdesiatemu výročiu II. sjazdu RSDRS je venovaný článok P. A. Malakanova, *Boj V. I. Lenina proti reakčným ekonomickým názorom liberálnych národnikov*. Ťažisko zväzku tvoria štúdie z dejín ukrajinského ľudu. Je to predovšetkým rozsiahla štúdia A. S. Braginca, *Národnooslobodzovacia vojna v rokoch 1648—1654 a znovuzjednotenie Ukrajiny s Ruskom*, v ktorej autor úspešne využíva publikované materiály a dokumenty a rozsiahlou sovietskou literatúrou o tomto probléme. Okrem kratšieho článku M. I. Rachna, *Boj KS Ukrajiny za likvidáciu negramotnosti a rozvoj ľudového vzdelania na Ukrajine v rokoch 1926—1932* dejinám ukrajinského ľudu obdobia sovietskej spoločnosti je venovaná stať N. A. Bessarabova, *Straničné organizácie Ukrajiny — organizátorky socialistickeho súťaženía a rozširovania pokrokových skúseností v oblasti poľnohospodárstva v predvojnových rokoch tretej päťročnice*. Rozsiahlým materiálom je fundovaná podnetná štúdia P. P. Mychajlyka, *Postavenie pracujúceho roľníctva Západnej Ukrajiny v období fašistickej diktatúry Pilsudského (1929—1933)*. Okrem spomínaných prác obsahuje zväzok články N. F. Sydorčuka (*Jekaterinlavská boľševická organizácia v období krízy cárizmu a februárovej revolúcie*) a V. S. Petrova (*Socialistická prestavba poľnohospodárstva v Bulharskej ľudovej republike*). F. Gondor

T. V. LUIZOVA, OB ISTORIČESKICH
USLOVIJACH VOZNIKNOVENIJA TAK NA-
ZYVAJEMOVO GOTIČESKOVO PISMA,
Srednija veka V, strán 269—286 + 5 tabu-
liek.

K závažným a dosiaľ nevyjasneným problémom stredovekej latinskej paleografie patria

otázky vzniku karolínskej minuskuly a vytvorenia gotického písma. V obidvoch prípadoch sa už robili pokusy vysvetliť podstatu týchto vývojových zmien, ku ktorým dochádza v VIII. a IX., resp. v XI. a XII. storočí. Vefkú pozornosť venovala doterajšia paleografia najmä prvému problému. Bol to do značnej miery dôsledok celkového zamerania paleografie, ktorá sa až do začiatku nášho storočia zaoberala prevažne najstarším vývojom latinského písma, ako o tom svedčí celá doterajšia paleografická literatúra, či už ide o práce monografickej alebo príručkovkej povahy, alebo o faksimilové edície. Máme dnes už o tejto téme početný a možno povedať generačne súvislý rad špeciálnych štúdií (postačí azda uviesť tu iba mená, ako Sickel, Petrella, Gaudenzi, Mentz, Hessel, Steinaecker, de Boüard, Santifaller a i.), na ktorých môžeme takrečeno sledovať vývoj paleografickej metódy v minulých sto rokoch.

Naproti tomu literatúra o týchto otázkach pri gotickom písme je pomerne skromná. Od konca minulého storočia sa sice začali objavovať stále častejšie práce zaoberajúce sa tematikou gotického písma (z ktorých tu uvedieme aspoň práce W. Mayera, *Die Buchstabenverbindungen der sog. gothischen Schrift* (z roku 1897), C. Samarana, *Notes pour servir au déchiffrement de la cursive gothique de la fin du XIIIième à la fin du XVI ième siècle* (1922), Fr. Uhlhorna, *Die Grossbuchstaben der sog. gothischen Schrift* (1924), E. Cousa a J. Kirchnera, *Die gothischen Schriftarten* (1928) a C. Wehmara, *Die Namen der sog. gothischen Buchschriften* (1932), ale v tomto rade zaujímali štúdie honorariace osobitne o vzniku gotického písma iba podradné miesto. V podstate tu ide iba o štúdiu sovietskej autorky O. Dobiáš-Roždestvenskej, *Quelques considérations sur les origines de l'écriture dite „gothique“* z roku 1925 a o rozpravu talianskeho paleografa L. Schiaparelliho, *Influenza della scrittura beneventana sulla gotica* (1929), v novej dobe o prácu Boussardovu (*Scriptorium* 5, 1951, str. 238 a n.), ktorá tu proti starším pokusom zdôrazňuje vplyv anglosaského prostredia. Na druhej strane je potrebné priznať, že často cenné poznatky nachádzame k tejto otázke aj v rozličných paleografických príručkách a niektorých prácach, inak tematicky širšie zameraných. Ale aj tak ostáva vznik gotického písma — ako sme v úvode zdôraznili — dosiaľ nevyjasneným problémom a je to najmä proces gotizácie písma, ktorý spolu s vysvetlením jeho príčin tvorí jadro celého problému, čo je dosiaľ málo prepracované. V tejto situácii siabne teda každý paleograf netrpezlivo po práci T. V. Luizovovej, vydanéj v sovietskom zborníku

medievalistických štátí, ktorá si kladie za úlohu vysvetlenie prave zdôraznených základných otázok.

V úvodnej časti svojej štúdie podáva Luizovová kritiku doterajšej paleografickej práce. Podľa jej názoru sa paleografovia zaoberali prevažne skúmaním grafickej stránky písma, pričom neprihliadali k historickým podmienkam jeho vývoja. Stanovili charakteristické zvláštnosti toho ktorého písma, sledovali jeho rozšírenie a stanovili čas jeho trvania. Tieto skutočnosti sú sice dôležité, ale nedostačujú na vytvorenie plného obrazu písma. Treba si tu uvedomiť, že dejiny písma sú úzko späté s dejinami spoločnosti, že spoločensko-hospodársky vývoj ovplyvňuje a odráža sa vo vývoji písma. Treba preto prihliadať pri riešení rozličných paleografických otázok ku konkrétnej spoločensko-hospodárskej situácii a kultúrnej úrovni danej epochy. Až vtedy, zdôrazňuje Luizovová, premení sa paleografia zo znášky faktov o písmach na vedu o dejinách písma a jeho zákonoch. Tieto nedostatky vidí autorka vo všetkých prácach venovaných gotickému písmu (menovite uvádza iba prácu Schiaparelliho, Crous-Kirchnera a Wehmera). Majú často bohatý faktografický materiál, ktorý sa však vysvetľuje staticky a neúplne a čo je najpodstatnejšie, celkom oddelene od spoločnosti. Jedinú výnimku v tomto smere tvoria rozpravy Dobiáš-Roždestvenskej, s ktorou inak Luizovová v ďalšom polemizuje. Za jeden z doteraz najlepších opisov gotického písma pokladá Steffensovu stať (v jeho učebnici latinskej paleografie).

V ďalšom potom autorka vymedzuje vlastnú úlohu svojej štúdie, ktorou je otázka procesu gotizácie písma v období XI. až XII. stor. a osvetlenie jeho príčin. Východiskom jej je stručný rozbor súčasnej spoločensko-hospodárskej situácie. Poukazuje tu na dôležité vývojové premeny, ku ktorým dochádza v tejto dobe, konkrétne na postupné oddeľovanie remesla od poľnohospodárstva, vznik miest, narastajúca moc cirkvi atď. Jediným z dôsledkov týchto zmien je rozšírenie administratívy, finančné a súdne správy a spolu s tým vzrastajúca potreba vzdelaných ľudí, ktorú treba vyplniť rozšírením siete doterajších škôl. Takto sa okrem škôl existujúcich pri rozličných cirkevných ústavoch objavujú mestské školy, zakladajú sa prvé univerzity. Odrazom týchto skutočností je na paleografickom poli rozšírenie písarskej tvorby a jej laicizácia. Na podklade znalostí týchto javov, iste všeobecne známych, ale ktoré si treba uvedomiť pri riešení danej otázky, sleduje potom autorka postupnú gotizáciu písma, t. j. prenikanie gotických prvkov do karolínskej minuskuly (str. 275—280).

Proces formovania gotického písma sa po-

dľa nej začal preťahovaním písma. Tento prvý charakteristický znak nového druhu písma možno sledovať už od dvadsiatych a štyridsiatych rokov XI. stor., a to tak vo francúzskych, ako aj anglických a najmä nemeckých rukopisoch. Súčasne s predĺžovaním sa prejavuje hranatost písma, ktorá sa opäť zvlášť ukazuje v písarských školách nemeckých a. i. nevidíme ju však v rukopisoch francúzskeho pôvodu. Druhá vlastnosť, totiž tenké ozdobné čiary, ktoré v neskoršej dobe plnia podľa autorky funkciu spojovacích ťahov medzi jednotlivými písmenami vo vnútri slova, objavuje sa už koncom X. a začiatkom XI. stor. Stesnenosť písma, ktorá sa tu označuje ako ďalší znak novo sa tvoriaceho písma, vystupuje v nemeckých rukopisoch tiež už v dvadsiatych a štyridsiatych rokoch XI. stor. V ďalšom vývoji tu však zostáva nezmenená na rozdiel od písarských škôl francúzskych, kde sa objavuje až od polovice XI. stor., ale v tomto smere sa tu formuje ďalej. Sprievodným zjavom stesnenosti je ligovanie písma, a to najprv písmen s obľými ťahmi. Luizovová potom dodáva, že stesnenosť nemožno pokladať za charakteristický znak ranogotického písma. Napokon posledným prejavom gotizácie je lom ťahov jednotlivých písmen, ktorý možno pozorovať v Anglicku a Francúzsku už od polovice XI. stor., v Taliansku a Nemecku od začiatku XII. stor. V XIII. stor. nastupuje na miesto tohto jednoduchého lomu dvojité lámanie.

Na základe týchto svojich záverov pokúša sa o periodizáciu počiatočného vývoja gotického písma. V prvom období, ktoré vymedzuje dvadsiatymi až osemdesiatymi rokmi XI. stor., sa podľa nej prejavuje postupná gotizácia karolínskej minuskuly pri niektorých rukopisoch preťahovaním a hrantatosťou písma, iné rukopisy sú písané sice ešte bežnou minuskulou, na ktorej však môžeme už pozorovať ľahký lom, písmo ďalších je pretiahnuté, stesnené a niekedy aj lámajúce. Autorka tu zisťuje, že rukopisy písané týmito písmom sa v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch XI. stor. rovnajú svojím počtom rukopisom, v ktorých sa dosiaľ udržuje karolínska minuskula, a na zlome XI. a XII. stor. potom dokonca prevládajú. V druhej etape od osemdesiatych rokov XI. stor. do tridsiatych rokov XII. stor. sa uplatňujú už všetky znaky, charakterizujúce gotické písmo, hoci ešte nie sú všetky vyvinuté. Písmo tohto obdobia možno nazvať podľa Luizovovej ranogotickým písmom. Až obdobie od tridsiatych až štyridsiatych rokov XII. stor. do konca tohto veku prinášajú rozšírenia všetkých vlastností nového druhu písma, ktoré autorka v tejto fáze označuje ako „obyčajné gotické písmo“, na rozdiel od vlastného go-

tického písma, ktoré sa vytvára v priebehu ďalšieho vývoja.

Prv než si položíme otázku, ako ďaleko je táto periodizácia oprávnená, treba si uvedomiť ťažkosť každého podobného pokusu. Bezpochyby je ťažké zachytiť všeobecne platnými termínmi všetky špecifické zvláštnosti, tak ako sa s nimi stretávame v jednotlivých teritoriálnych, resp. etnických oblastiach. Pokiaľ sa týka písma, ide o problém ešte ťažší, lebo jeho vývoj sa nám rozpadá na celý rad skriptórií navzájom odlišných, a to často aj vo vnútri inak jednotnej oblasti alebo teritória. Paleografia pristúpila k metodickému vyrovnaniu sa s touto skutočnosťou zavedením pojmu písárskej školy (dielne), ktorý je nepostrádateľným východiskom pre riešenie každej paleografickej otázky a teda aj základnou podmienkou pre správne poznanie zákonitosti vývoja písma.

Luizovová si vo svojej štúdií dala za jednu z úloh zachytenie gotizácie písma v období XI. a XII. stor. (str. 272). Riešiť takto formulovaný problém v celej šírke by vyžadoval predchádzajúce podrobné spracovanie vývoja písma v jednotlivých písárskych školách, čo je však dlhodobá úloha. Autorka zásadne vychádza pri svojom periodizačnom pokuse z tohto metodicky správneho stanoviska, t. j. z pojmu písárskej školy a využíva tu možnosti, ktoré jej podávajú faksimilované publikácie, čo je za danej situácie jedine schodná cesta (opiera sa najmä o materiálove bohatý zberku Paleographical Society a o zberku Chroustovu, roztriedenú na základe moderných paleografických požiadaviek). Tu treba však upozorniť na to, že si všima iba niektoré písárske okruhy, konkrétne anglické, francúzske, talianske a nemecké. Ponecháva úplne stranou české, poľské, resp. uhorské rukopisy a čiastočne aj skriptória rakúske a i. Iste to nie je úplne správny postup v danej otázke tým skôr, že materiál z týchto oblastí je pre túto dobu už čiastočne uverejnený. Niet ďalej pochýb o tom, že aj v týchto oblastiach prebieha v XI. až XII. stor. proces gotizácie písma, hoci odlišným spôsobom. Opomenutie tejto skutočnosti teda znamená, že začiatkový vývoj gotického písma nie je tu zachytený v celej šírke a teda periodizácia, ktorú podáva autorka, nemôže mať a ani nemá všeobecnú platnosť. To je okolnosť, ktorú si tu musíme predovšetkým uvedomiť, lebo úzko súvisí s problémom gotizácie písma v našich krajinách.

Avšak vychádzajme ďalej iba z predchádzajúceho zistenia, že Luizovová sleduje začiatky gotického písma iba v oblasti západoeurópskej (resp. aj juhoeurópskej), ktorá je skutočne — ako sama správne podotýka — vlastným domovom nového druhu písma.

Pochopiteľne aj tu je vývoj značne nejednotný, ale treba sa pýtať, do akej miery sa autorka podarilo zachytiť aspoň v hrubých črtách jeho hlavné etapy. Tu možno zásadne povedať, že jej periodizácia je v celku úspešná a je pochopiteľne pokrokom proti doterajšiemu stavu bádania. Luizovová tu v podstate vystihla hlavné medziny základnej vývojovej linky písma v tomto období, od ktorej sa, pravda, v niektorých prípadoch odchyľuje — tu viac, tam menej — konkrétne vývoj v jednotlivých písárskych okruhoch. Ak porovnáme napríklad rukopisy francúzskej proveniencie zo začiatku XII. stor. s hamberskými rukopismi prvej polovice XII. stor., sú tu celkom jasné vývojové rozdiely, svedčiace v danom prípade o pokročilosti francúzskeho prostredia. Môžeme pozorovať, že v hamberskej písárskej dielni aj v tomto čase prenikajú charakteristické prvky nového písma iba nepatrne. Ale nie sú tu len odlišnosti medzi písomnými pamiatkami francúzskeho pôvodu na strane jednej a proveniencie nemeckej na strane druhej. Napríklad v období od sklonku XI. stor. do polovice XII. stor. sa nám javia rukopisy z písárskych dielni Admont, Götting, Heiligenkreuz, Köln, Salzburg, Weingarten ako menej pokročilé než rukopisy pôvodu echteraňského, hildesheimského, trierskeho atď. Rozličný stupeň vývoja ukazujú aj rukopisy tej istej písárskej oblasti, ako svedčí napr. kolínsky kódex z tejto doby. Tento rad by sa potom dal roz množiť mnohými ďalšími prípadmi. To sú skutočnosti, ku ktorým bude treba prihliadať pri detailnom prepracovaní danej otázky a ktoré nepochybne opravdia a spresnia periodizáciu Luizovovej. V každom prípade však bude jej pokus vhodným východiskom pre ďalšie bádanie.

V závere svojej štúdie sa Luizovová pokúša objasniť závažnú a často diskutovanú otázku príčin vzniku gotického písma. Vystupuje tu s novým, od doterajších teórií odlišným riešením. Jeho podstatu možno stručne zhrnúť asi takto: Od X. do XI. stor. dochádza v dôsledku spoločensko-hospodárskych premien (ako o nich autorka vyššie hovorí) k zvýšenej potrebe kníh a písárskej práce, je stále citeľnejší vtedy bežne používaný, ale inak drahej písacej látky — pergamentu. Doba sa mu usiluje čeliť intenzívnejším využitím písacej látky, čo sa prejavuje jednak narastajúcim množstvom skratiek, jednak zmenšením písma. Lenže drobnejšie písmo sa ťažšie číta, najmä ak sa texty čítajú s odstupom. Úsilie zachovať písmu čitateľnosť a pritom dosiahnuť úspory miesta sa rieši tak, že šírka písma sa nahradzuje výškou. Súčasne sa zmenšujú medzery medzi písmenami. Touto úpravou, ktorá je zárodkom nového druhu písma, docieli sa pri ra-

nom gotickom písme na jednom fóliu 12—15% úspory miesta, v rozvitom gotickom písme plných 50%.

Základnou myšlienkou je tu teda domnienka, že nedostatok písacej látky vedie k vytvoreniu nového druhu písma, ktorá je podľa autorky v plnom súlade so zistením, že proces gotizácie okrúhlejšej minuskuly začína preťahovaním písma. V určitom smere má Luizovová pravdu. Tak predovšetkým niet vôbec pochyb o tom, že pergamen bol nákladnou písacou látkou. Vývoj prinášajúci rozšírenie znalosti písma a používania písomností potom jej cennosť len zväčšoval a viedol skutočne k úspornému používaniu pergamentu. Máme o tom celý rad dokladov (kronikárske zprávy, palimpsesty, drobné písme, stesnosť textu, množstvo skratiek atď.), ktoré sú ostatne v literatúre dostatočne známe. Ďalej je tiež zrejme, že v rade vtedajších skriptórií objavuje sa z charakteristických znakov gotického písma najprv preťahovanie písma. Túto skutočnosť spozorovala už staršia literatúra, ktorá ju tak isto spojovala s nutnosťou úspornosti pergamentu, ale uvádzala ju iba ako jednu z príčin vzniku gotického písma, zatiaľ čo Luizovová ju považuje na hlavnú príčinu. Takto formulované vysvetlenie vzniku gotického písma, pravda, nemožno prijímať ako správne.

Jednak zďaleka nie všade začína proces gotického písma iba preťahovaním. Už faksimilované publikácie, ktoré používa Luizovová, poskytujú bohatý rad rukopisov z XI. stor. (i XII. stor.), ktorých písme má ľahký lom, ale inak si zachováva svoj skorší ráz. Ich počet by sa dal rozmnožiť ďalšími príkladmi. Tento fakt priznáva ostatne aj sama autorka, keď konštatuje (str. 278), že začiatok gotizácie (v období dvadsiatych až osemdesiatych rokov XI. stor.) sa pri niektorých rukopisoch prejavuje ľahkým lomom ťahov. Ďalej potom prevažná časť rukopisov — nevyjmúc ani tie, pri ktorých sa písme preťahuje — svojou celkovou úpravou nezodpovedá úsiliu po úspore pergamentu. Písacia látka tu nie je intenzívne využitá. Jednotlivé písmená sú často aj nadmerne veľké, nemalé sú aj medzery medzi riadkami, slovami, spočiatku aj medzi písmenami. Túto tendenciu „sporenia“ pergamentom nemôžeme potom uvádzať v súvislosti s grafickou stránkou ani v neskoršej dobe, v XIII. až XIV. stor., keď sa písárska tvorba podstatne rozrástla. Vtedajšie už plne vyvinuté písme je síce maximálne úzke, stesnené a bohaté ligovaním písmen, ale táto skutočnosť nie je rozhodne výrazom nedostatku pergamentu. Stačí poukázať iba na liturgické rukopisy, ktoré v tomto čase tvoria ďaleko najpodstatnejšiu časť kódexového materiálu a ktorých známa úprava nijako nesvedčí o po-

dobnom úsilí. Konečne nemožno ani súhlasiť s tézou Luizovovej preto, že nevysvetľuje existenciu niektorých znakov, charakterizujúcich gotické písme, konkrétne ozdobné ťahy, rozlíšenie silných a vlasových ťahov, ako aj ich neskoršiu prebujnosť, ku ktorej dospieva vývoj.

Problematika celej otázky je oveľa zložitejšia a Luizovová sa tu nevyrovнала úplne s doterajšími teóriami a s príslušnou literatúrou, najmä novšou. Tak síce pozná tézu, pričítajúcu vytvorenie nového písma pozmenenej úprave písacieho nástroja — pera. (Čdrezaním je jeho hrot nahradený tupým koncom. Písmená sú takto výraznejšie, ale ťažšie sa robia okrúhle ťahy, namiesto oblúkov nastupuje lom). Zamietla ju iba poukazom na to, že podobné pera sú známe už v antike. Ponechajme stranou otázku, do akej miery je táto námietka oprávnená. Isté je len, že autorka tu prezrela súvislosti, v ktorých sa táto teória vyslovovala v rozličných obmenách. Luizovová pozná zrejme túto myšlienku iba v podaní Dobiáš-Roždestvenskej, ktorej prácu tu cituje. Lenže už pred Dobiáš-Roždestvenskou uvádzali tento vplyv Loew, Brandi, neskoršie Delitsch, Hajnal, zaujímavovo o ňom hovoril (hoci v trocha odlišných súvislostiach) Kühnel, naposledy potom prehľadne Fichtenau a konečne aj J. Boussard. Pokiaľ sa týka názoru, že gotické písme vzniká pod vplyvom beneventského písma, ako to napríklad predpokladala Dobiáš-Roždestvenská, Luizovová ho právom zamietla. Treba tu, pravda, zase uviesť, že túto myšlienku skoršia literatúra už prv opustila. Podobný nedostatok sa potom prejavuje v kritickom postoji autorky k inej, v paleografickej literatúre hojne rozšírenej teórii, podľa ktorej sa gotické písme vytvára pod vplyvom súčasného gotického umenia, konkrétne gotickej architektúry. Tento názor, prvý raz vyslovený v polovici minulého storočia L. Bethmannom, všeobecne prijali a viedol napokon k tomu, že sa zdôrazňovala spojitosť vývoja písma a umenia (pozri najmä Coellen, Kautsch a i.). V prípade gotického písma sa tento vplyv povýšil na príčinu jeho vzniku a myšlienka sa ujala tým skôr, že naozaj celý vývoj gotického písma plne odráža všetky zvláštnosti gotickej architektúry (jej vznik, teritoriálne a časové rozšírenie, formálny vývoj atď.). Luizovová nepopiera tento vplyv, aspoň pokiaľ sa týka neskoršieho vývoja gotického písma, rozhodne sa však proti nemu stavia v prípade jeho vzniku. Poukazuje tu na skutočnosť, že gotické prvky sa objavujú v gotickom písme prv než v architektúre. Táto jej námietka je nepochybne správna. Avšak autorka tu opäť nezbádala, že z tých istých príčin zamietla túto tézu

už skoršia paleografická literatúra (porovnaj napr. o tom prehľadne vo Fichtenanovej práci *Mensch und Schrift*). Uvádzajú tu tiež iba prácu Dobiáš-Roždestvenskej, ktorá túto hypotézu zastávala. Novšie bádanie však formuluje svoje riešenie pozmenene v tom zmysle, že tu zdôrazňuje — a iste právom — vplyv prenikajúceho nového umeleckého názoru, ktorý sa prejavuje tak v písme, ako aj v umení. A ten je práve výrazom týchto spoločensko-hospodárskych zmien v X. až XI. stor., o ktorých sa Luizovová zmieňuje v úvode svojej práce. V tomto smere sa tiež odrážajú tieto pomery v písme.

Pri všetkých týchto výčitkách je však potrebné záverom zdôrazniť, že práca Luizovovej je nepochybne prínosom k riešeniu daného problému. Autorka tu znova oživila v celej šírke túto závažnú otázku a svojím periodizačným pokusom pripravila pôdu ďalšiemu bádaniu. Jej periodizácia počiatočného vývoja gotického písma je v tomto smere podstatným krokom vpred a ukazuje — ako vôbec celá štúdia — svojimi kladmi a záporami, akými cestami sa má uberať pri riešení tejto otázky v budúcnosti paleografický výskum.

M. Flodr

M. N. TICHOMIROV, KRESTIANSKIJE I GORODSKIJE VOSTANIA NA RUSI XI—XIII vv., Gosudarstvennoje izdatelstvo političeskoj literatury, Moskva 1955, strán 276.

XI.—XIII. stor. v dejinách Rusi je významným obdobím hospodárskeho a spoločenského vzostupu. V tomto období upevňuje sa feudálna základňa a feudálna držba pôdy dosahuje nebhývalé rozmery. Remeslo bolo od poľnohospodárstva oddelené ešte v predehádzajúcej dobe. Nebhývalý úspech zaznamenávajú v tomto období ruské mestá, v ktorých remeselná výroba zohrala rozhodujúcu úlohu pred obchodom. Ruské mestá sa rozvíjali predovšetkým ako významné strediská remeselnej výroby. Pre niektoré mestá táto skutočnosť má platnosť aj pre neskoršie storočia. Pre Novgorod treba napr. nepochybne počítať s určujúcim rozvojom remeselnej výroby ešte aj v XV. stor. Veľký počet ruských miest (odhaduje sa až na 300) s vyvinutou remeselnou výrobou, zrejme aj s čulým obchodným stykom a zahraničnými mestami a krajinami, s vyvinutou triednou a spoločenskou hierarchiou určili, že triedny boj sa stal základnou hybnou silou v oblasti spoločenského vývinu. A práve otázke roľníckych a mestských povstaní venoval svoju štúdiu M. N. Tichomirov, jeden z popredných znalcov spoločenského života dávnej Rusi. M. N. Tichomirov vychádzal vo svojej

štúdií predovšetkým z rozboru historických správ, často celkom novým spôsobom interpretovaných, ktoré však významnou mierou doplnil najnovšími výsledkami archeologického bádania. Na základe zlučenia týchto dvoch vedných disciplín podarilo sa M. N. Tichomirovovi načrtnúť plastický obraz roľníckych a mestských povstaní a vôbec priebeh triednych zápasov na Rusi v priebehu XI.—XIII. stor.

Z hľadiska metodologického treba pokladať za správny prístup M. N. Tichomirova k načrtnutiu dejín roľníckych a mestských povstaní na Rusi, keď vyšiel z rozboru poľnohospodárstva na Rusi v XI.—XIII. stor., pretože je bezpečne známe, že práve poľnohospodári, teda roľníci tvorili hlavnú zložku tvorcov materiálnych statkov, ako to už v minulosti tak výrazne dokázal vo svojich dielach B. D. Grekov. V XI.—XIII. stor. feudálna držba pôdy dosiahla veľké rozmery. M. N. Tichomirov ukazuje na to, že už v *Pravde Jaroslavičov* výrazne pred nami vystupujú poriadky feudálnej votčiny. Ukazuje aj na to, že rysy naturálneho hospodárstva typické pre ruskú feudálnu votčinu sú také, ako aj pre stredoveké domény západnej Európy. Len škoda, že tento nepochybne zaujímavý názor M. N. Tichomirov nedokladá rozborom alebo aspoň poukazom na niektorú doménu v západnej Európe. Na základe rozboru historických správ poukazuje na to, že na niektorých hospodárstvach už v polovici X. stor. vidieť organizáciu podľa veľkej feudálnej votčiny. Držba pôdy v tejto dobe hola kniežacia, bojarská a kláštorná. Podľa M. N. Tichomirova cirkevná feudálna držba pôdy bola budovaná podľa typu kniežacích a bojarských votčín. M. N. Tichomirov správne poukazuje na to, že feudálne vlastníctvo nevzniklo naraz. Tvorilo sa na rozvalinách občinnej držby pôdy, v podmienkach boja roľníkov občinníkov s feudálmi. Za jeden z takých spôsobov M. N. Tichomirov pokladá násilné uchvátenie pôdy. Za významnú treba pokladať snahu po spracovaní náplne termínov „daň“, „podať“, „ustava“, „uroki“ a iné, o ktoré sa pokúša M. N. Tichomirov. Len škoda, že M. N. Tichomirov svoj názor, že roľnícka občina (sefskaja obščina) sa na Rusi už v X. stor. nachádzala v stave rozkladu, nedokladá bližšie žiadnymi údajmi. A práve na základe riešenia uvedenej otázky by holo možné najlepšie sledovať procesy feudalizácie na Rusi, vytvárania feudálneho vlastníctva pôdy atď. Ani jeho nepriamy doklad o vývine nevoľníckych vzťahov na dedine na základe poukazu na vzostup ruských miest X.—XI. stor. nepokladáme za najpresvedčivejší. Je nepochybne, že vzostup ruských miest v priebehu X.—XI. stor. je tiež jedným z prejavov uvedeného

procesu, ale iba na základe tohto faktu riešiť otázku vzniku nevoľníckych vzťahov na dedine je problematické. M. N. Tichomirov pri tomto súčasne vyzdvihuje názor I. I. Smirnova na izgojstvo ako jednu z inštitúcií, vo forme ktorej nachádzal svoj výraz proces premeny bývalých slobodných občanov v rôzne kategórie feudálne závislého obyvateľstva.

Po uvedených cenných častiach svojho diela M. N. Tichomirov pristupuje k načrtnutiu triedneho boja v ruských mestách. Ukazuje na to, že urbs (mesto) a suburbium (predmestie) v západoeurópskych prameňoch úplne zodpovedá ruským pojmom gorod (detince) a predgradie (posad). M. N. Tichomirovovi za veľkú zásluhu treba pripísať jeho snahu určiť zloženie mestského obyvateľstva staroruských miest, ktoré podľa jeho názoru čo do zloženia bolo rôznorodé. Popritom za hlavnú silu ruských miest správne pokladá bojarstvo — mestský patriciát. Na základe určenia jednotlivých skupín mestského obyvateľstva staroruských miest M. N. Tichomirov dochádza k názoru, že v staroruských mestách prebiehal neustály triedny boj. M. N. Tichomirov túto skutočnosť dokladá podrobným rozborom odrazu triedneho boja v staroruskej literatúre, na základe rozboru ľudových hnutí na začiatku XI. stor. a suzdalského povstania, jednotlivých ľudových povstaní v Kijeve, roľníckych hnutí južnej Rusi (1068—1071), povstania smerdov suzdalskej krajiny, triedneho boja v Novgorode na začiatku XII. stor., hnutí smerdov a mestského obyvateľstva v hališko-volynskej krajine XII. stor., ľudových hnutí v polockej a smolenskej krajine, teda v krátkosti na základe všetkých významnejších a menej významných povstaní a hnutí roľníkov a mestského obyvateľstva na Rusi v priebehu XI.—XIII. stor. Prednosťou všetkých týchto kapitol M. N. Tichomirova je, že rôzne povstania, hnutia a vôbec všetky prejavy triedneho boja sleduje na podklade rozboru ich spoločenského a hospodárskeho základu, čím argumentácia M. N. Tichomirova nadobúda plasticnosť a je presvedčivá. Za veľký klad v diele M. N. Tichomirova treba pokladať to, že svoje závery a zovšeobecnenia o určujúcej sile triednych bojov na Rusi v XI.—XIII. stor. buduje na podklade rozboru príslušných historických prác, a to rôznych letopisov a iných prameňov, na základe interpretácie marxisticko-leninského učenia o triednom boji v dejinách ľudskej spoločnosti. V takomto slova zmysle triedne boje na Rusi XI.—XIII. stor. vyznievajú ako mohutné protifeudálne boje a ukazujú, že pre feudálne zriadenie sú triedne boje nerozlučnou súčasťou spoločenského vývoja. Za významný znak v diele M. N. Tichomirova

treba pokladať aj kritický postoj k iným dielam, v ktorých sa rozoberali triedne boje na Rusi v XI.—XIII. stor. Popritom však vidíme, že M. N. Tichomirov nezaupal žiadne stanovisko k predchádzajúcim názorom o kijevskom povstaní roku 1113. Bolo by potrebné rozobrať a vyvrátiť chybný názor M. N. Pokrovského, podľa ktorého povstanie roku 1113 bolo revolúciou a prinieslo so sebou pád variažského absolutizmu. Taktiež bolo by potrebné zaujať kritické stanovisko k názorom V. Parchomenka (porov. článok *Krizis variažskej deržavy v Kijeve, Slavia*, roč. VIII. 1929—1930, 765—750), ktorý zasa predpokladá, (oproti názorom M. N. Pokrovského), že táto revolúcia viedla skôr k obnoveniu variažského absolutizmu. K uvedeným chybným názorom M. N. Pokrovského, ako aj k názorom V. Parchomenka M. N. Tichomirov nezaupal žiadne stanovisko, čo by bolo veľmi potrebné pre úplnejšie načrtnutie triednych a spoločenských bojov na Rusi v XI.—XIII. stor., a to predovšetkým preto, lebo v pojatí normanistov hrajú názory V. Parchomenka určitú úlohu. Avšak aj napriek tomu, že M. N. Tichomirov nezaupal toto kritické stanovisko k uvedeným dvom autorom, predsa z jeho diela veľmi pekne vidieť, čo bolo koreňom povstania v Kijeve roku 1113.

Dielo M. N. Tichomirova *Roľnícke a mestské povstania na Rusi v XI.—XIII. stor.* treba hodnotiť ako významné dielo o starších dejinách Rusi v oblasti štúdia triednych zápasov, ktoré presvedčivo poukazuje na to, že Rus v uvedenom období v ničom nezaostávala za ostatnou západnou Európou, čo sa týka triednych bojov a vôbec spoločenského života.

J. Kudláček

ОЦЕРКИ ИСТОРИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКИ В СССР, zv. I. Pod red. M. N. Tichomirova, M. A. Alpatova a A. L. Sidorova. Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1955, strán 692.

Štúdium dejín historickej vedy je jedným z dôležitých podujatí sovietskych historikov. Už v minulosti sa z pera sovietskych historikov objavilo niekoľko článkov a diel o ruskej historiografii, akým bolo napr. dielo N. L. Rubinskej, *Russkaja istoriografija*, Moskva 1941. Avšak predchádzajúce práce sa vyznačovali nápadnými nedostatkami, čo sa týka hodnotenia jednotlivých historických udalostí, ako aj hodnotenia jednotlivých diel ruskej historiografie. Novovoľaný prehľad dejín historickej vedy v SSSR z pera veľkého kolektívu sovietskych historikov vyplňuje takto citeľnú medzeru v tejto oblasti. Kolektív autorov pokladá historiografiu za

vedu, ktorá študuje dejiny nahromadenia poznatkov o vývine ľudskej spoločnosti, dejiny zdokonaľovania metód historického výskumu, dejiny hoja rozličných prúdov v oblasti využívania spoločenských javov, odrážajúcich boj tried, dejiny objavenia zákonov historického vývinu, dejiny víťazstva marxisticko-leninskej historickej vedy nad buržoaznou pseudovedou. Ako vidíme, sám pojem historiografie v pojatí sovietskej vedy je veľmi široký a v skutočnosti tvorí súčasťku historickej vedy. Sovietski vedci sa pokúsili podať aj periodizáciu historiografie, v ktorej rozoznávajú dve veľké obdobia, a to predmarxistickú, nevedeckú historiografiu a marxistickú, t. j. vedeckú historiografiu. V historiografii marxistického obdobia vylučujú potom historiografiu doby kapitalizmu (prvé obdobie od vzniku marxizmu do deväťdesiatych rokov XIX. stor., keď sa objavil V. I. Lenin, a druhé obdobie od deväťdesiatych rokov XIX. stor. do Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie) a historiografiu sovietskeho obdobia — od Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie do našich dní. Ak vychádzame zo správneho určenia, že dejiny historickej vedy marxisticko-leninská historiografia pokladá za súčasťku dejín spoločenského myslenia a ako určitú súčasťku ideologickej nadvstavby tej ktorej spoločnosti, potom je nepochybné, že aj v rámci predmarxistickej historiografie treba urobiť určitú periodizáciu a nepokladať ju jednotne iba za predmarxistickú nevedeckú historiografiu. Aj v predmarxistickej historiografii je potrebné uviesť niekoľko etáp alebo období, ktoré by odrážali súčasne jednotlivé etapy spoločenského myslenia v rámci rôznych spoločenských formácií. Je napr. nevyhnutne potrebné vymedziť v rámci predmarxistickej historiografie zvláštnu etapu obdobiu ruských revolučných demokratov, potom staršiemu obdobiu šľachtických revolucionárov a pod. Aj v samom diele sa často poukazuje na to, že jednotliví predstavitelia revolučného hnutia znamenajú novú, vyššiu a pod. etapu v dejinách historiografie, čo sa však v samej autorii načrtnutej periodizácii diela nijako neodráža.

Po týchto metodologických častiach preberajú sa podrobne dejiny vývinu historickej vedy jednotlivých národov od najstaršej doby až do polovice XIX. stor. Z celého diela pekne vidieť vedúcu úlohu ruskej historiografie, a to už od najstaršej doby. Vývin historiografie sledujú sovietski autori v súvislosti s celým priebehom spoločenského a hospodárskeho vývinu ako odraz triednych bojov vo vnútri spoločnosti, ako výraz jednotlivých spoločenských a politických smerov a zápasov. Prednosťou diela je, že sleduje nielen historiografiu ruského národa

a národov slovanských, ale všetkých národov SSSR, vrátane ázijských. Týmto náert historiografie národov SSSR môžeme pokladať za úplný a vyčerpávajúci. Z diela prvýkrát vlastne máme možnosť bližšie sa zoznámiť s veľkým prínosom, ktorý priniesli do rozvoja historickej vedy jednotlivé ázijské národy. Keď sledujeme dejiny historiografie, vidíme, že v ruskej historiografii už od začiatku jej vzniku jednou z ústredných otázok bol boj okolo otázky vzniku a pôvodu Rusi, ruského štátu, údajnej úlohy prichádzajúcich cudzích, škandinávskych kmeňov a pod. A v skutočnosti venovala revolučná ruská historiografia tejto otázke najväčšiu pozornosť. Takmer každý historik vo svojom diele venoval veľkú pozornosť pôvodu Rusi. Prednosťou dejín historiografie národov SSSR je, že zaujímajú kritické a hodnotiace stanovisko k tejto ústrednej otázke ruskej historiografie. Ruská historiografia už v začiatkovej etape svojho vzniku bola historiografiou odrážajúcou náhľady a záujmy vládnucej triedy feudálov, ako na to poukazujú autori dejín ruskej historiografie. Autori súčasne poukazujú na to, že už na začiatku XII. stor. bol urobený prvý pokus spojiť do jediného historického procesu ruské dejiny so svetovými dejinami. Len škoda, že tento významný poukaz autori dejín historiografie nedokladajú podrobnejším rozborom príslušných historických údajov, príp. aj s údajmi zo zahraničnej historiografie.

Autori dejín historiografie najväčšiu a najvýznamnejšiu pozornosť venujú historiografii po založení Akademii nauk roku 1725, vývinu historických poznatkov v Rusku v druhej polovici XVIII. stor., šľachtickým historikom a konečne vzniku a vývinu buržoaznej historiografie. Pre vývin historických poznatkov v Rusku v období krízy nevoľníckeho zriadenia autori historiografie uvádzajú, že boj v historickej vede bol pokračovaním hoja medzi rozličnými spoločensko-politickými tendenciami. Podrobne hodnotia vývin historických poznatkov v Rusku v predvečer zániku nevoľníckeho práva, ďalej vývin historických názorov slavjanofilov a vývin buržoaznej historiografie v prácach významných predstaviteľov ruskej buržoaznej historiografie. Azda najzávažnejšiu pozornosť venujú autori dejín historiografie rozboru historických názorov revolučno-demokratického smeru v ruskej historiografii, a to ruským revolučným demokratom, u ktorých historické názory boli dôležitou súčasťkou ich revolučného svetonázoru. Popri hodnotení vývinu historických názorov ruských revolučných demokratov venujú autori významnú pozornosť aj historiografii svetových dejín, vývinu archeológie a etnografie, otázke publikácie historických prameňov a

ostatným pomocným historickým disciplinám, ako historickej geografii, vlastivednej historiografii, činnosti historických spoločností a archívov atď., teda všetkým prejavom rozvoja historickej vedy v Rusku.

Veľké množstvo faktových údajov v súvislosti s ich hodnotením, z ktorých sme mohli uviesť iba nepatrnú čiastku, poukazuje na to, že dielo *Očerki istorii istoričeskoj nauki v SSSR*, zv. I je nepostrádateľnou pomocou pre správnu orientáciu v dejinách ruskej historiografie. Za významný znak tohto diela treba uviesť, že popri náрте dejín historiografie národov SSSR a popri ich hodnotení je tu aj dnešné hľadisko sovietskej historickej vedy na jednotlivé historické udalosti. Dielo môže poslúžiť ako veľmi dobrá pomôcka v orientácii dejín ruskej historiografie. Súčasne môže byť aj vzorom, ako treba z hľadiska metodologického pristupovať k hodnoteniu jednotlivých historických udalostí, ako aj pri hodnotení spoločensko-politického profilu jednotlivých predstaviteľov historickej vedy v súvislosti s celkovým triednym bojom spoločenského vývinu. Marxistická veda prikladá dejinám historiografie veľmi závažné miesto v rozvoji historickej vedy. Dobrým dokladom toho je aj najnovšie vydané dielo o otázke marxistickej metodológie historiografie z pera A. Schaffa, *Objektyvnyj charakter prav istorii*, Warszawa 1955.

J. Kudláček

EDUARD WINTER, DIE PFLEGE DER WEST- UND SÜDSLAWISCHEN SPRACHEN IN HALLE IM XVIII. JAHRHUNDERT. Beiträge zur Geschichte des bürgerlichen Nationswerdens der west- und südslawischen Völker, Vydal Akademie-Verlag, Berlin 1954. Vyšlo ako 5. zväzok Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik, Strán VI + 292.

Úspešne sa rozvíjajúca slavistika v NDR prináša každý rok nové práce, ktoré zreteľne ukazujú, akým prerodom v nazeraní na dejiny strednej a východnej Európy prechádza súčasná veda v Nemecku a ako sa pohľadu zhabvenému nacionalistického zaujatia naskytajú styčné body a pokrokové tradície v dejinách spoluzití nemecko-slovanského. A ak sú tieto práce po vedeckej stránke prínosom a po metodologickej stránke vysokej úrovne, treba ich tým radostnejšie uvítať. Takáto je aj nová nemecká publikácia Eduarda Wintera, ktorá naväzuje na jeho knihu *Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im XVIII. Jahrhundert* (Berlin 1955) a už vyšla aj tretia časť tejto „hallskej trilógie“ hovoriaca o českej a slovenskej emigrácii v Nemecku v XVII. a XVIII. stor.

Nová publikácia nie je iba zhrnutím vý-

sledkov doterajšieho bádania, ale prináša aj množstvo nového materiálu, načerpaného v bohatých zdrojoch archívu Franckeových ústavov v Halle, nevyužitých doterajšími bádateľmi, a neraz aj novo osvetľuje históriu strednej a juhovýchodnej Európy. Vzhľadom na malú dostupnosť publikácie u nás podáme tu aspoň stručný obsah jej desiatich kapitol.

V úvodnej kapitole rozvádza autor predpoklady pre pôsobenie Halle na nemecký duchovný život. Zisťuje súvislosť medzi rastúcim hospodárskym významom hallského mestianstva a prvými prejavmi nemeckého osvietenstva na hallskej univerzite, reprezentovanými Thomasiovým učením o prirodzenom práve a Franckeovým pietizmom. Franckeove výchovné a školské snahy, ktorých cieľom bol pilný a schopný občan, boli celkom v duchu meštiackeho nazerania. V pietizme sa však skoro začali objavovať aj brzdiace prvky, ktoré spôsobili, že pietizmus práve v boji s racionalizmom strácal svoju pokrokovú úlohu. Autor potom osobitne vyzdvihuje skutočnosť, že hallský pietizmus bol úzko spojený s pruským kráľovským dvorom a stal sa vyslovene pruskou vecou, hoci jeho ciele boli vzdialené od sveta. Pruskí králi vedeli ho využiť v zápase s Habsburgami o politický vplyv v krajinách na východ a juhovýchod od Pruska. Napokon aj hallský obchod s knihami a liekami využíval pruský štát na nákup surovín a dobytka v cudzine. Ďalekosiahly bol vplyv hallského pietizmu na vývoj národov na východ a juhovýchod od Pruska. Pietistické knihy a preklady bibliie znamenali v ich živote dôležitú etapu. Hallský pietizmus takto podporoval vývoj buržoáznych národov v strednej a juhovýchodnej Európe po celé XVIII. stor., aj v čase, keď v Nemecku už stratil svoju pokrokovú úlohu.

Osobitné kapitoly knihy sú venované Sliezsku a Lužickým Srbom. Sliezske bolo hlavným spojivom Pruska a Halle s národmi strednej a juhovýchodnej Európy. Bolo preto v strede pozornosti pietizmu v Halle. Zvolenie Tešína za sídlo jedného z deviatich „milostivých“ kostolov roku 1709 nebolo náhodné, lebo takto bola vytvorená pietistická základňa na mieste strategicky veľmi dôležitom. Tam sa stýkali štyri slovanské krajiny, ktorých pohraničné dialeky presahovali na Tešínsko. Aj šľachta v okruhu Francheho bola svojimi statkami zainteresovaná najmä na Hornom Sliezske. Tu sa autor dopustil niektorých nepresností v označení kráľov hornosliezskych šľacht. Neuvedol, že pôvodne sa určilo pre vystavanie evanjelického kostola Pštínsko a nie Tešín.

Zaujímavou je opísaná pozoruhodná postava organizátora a sprostredkovateľa pietis-

tických a pruských vplyvov v Sliezsku a Uhorsku — Anharda Adelunga, pruského kráľovského radcu a dôverného priateľa Franckeho. Adelung po ďalšom pôsobení u porty bol pridelený ako pruský emisár k Rákócziemu v Uhorsku a po potlačení uhorského povstania presídliť roku 1712 do Sliezska. Ako katolík a obratný politik stal sa cisárskym vojenským radcom a využíval svoje postavenie na to, aby ako exponent Halle obstarával rozširovanie pietistických kníh a robil obchod medzi Benátkami, Uhorskom a Pruskom. Usiloval sa najmä o to, aby sa tešínsky evanjelický sbor stal dôležitou stanicou na ceste hallských tlačí do Uhorska, Poľska, Moravy a Čiech. Oživenie protestantstva v habsburskej monarchii na začiatku XVIII. stor. súviselo úzko s propagandou šírenou z Halle cez Tešín. Dôraz sa kládol najmä na prenikanie do Uhorska, kde boli Habsburgovia najzraniteľnejší. Pre Tešín sa vybrali výborní kazatelia (Voigt, Schneider) a keď ich cisár ako cudzincov neschválil, dostáva sa Voigt cez zastávku vo Viedni roku 1716 do Banskej Štiavnice.

Iného rázu bolo pôsobenie hallského pietizmu medzi Lužickými Srbmi. Pestovanie lužického jazyka, preklady náboženských kníh do lužičtiny, rozvoj elementárneho školstva, to všetko malo slúžiť triednym záujmom šľachty — výchove pracovitých a poddajných poddaných. Ako kazatelia pôsobili medzi Lužickými Srbmi aj českí emigranti alebo slovenskí a poľskí absolventi hallskej univerzity.

Záujem o Litevcov vo Východnom Prusku, pestovanie litovčiny a založenie litovského seminára v Halle podnikli priamo pruský kráľ, ktorý zlepšením školskej a náboženskej starostlivosti o Litevcov chcel z nich vychovať Prusku oddaných občanov a zvýšiť hospodársky stav svojich domén v Prusku.

V Poľsku sa usiloval šíriť pietizmus najmä berlínsky dvorský kazateľ D. E. Jablonski, biskup Jednoty bratskej v Poľsku a na Litve, Komenského vnuk. V katolíckom Prusku sa však pietizmus stretával s nedôverou, najmä pre svoj pruský charakter. Roku 1726 vydali poľskú bibliu, ale jej odbyt v Poľsku nespĺnil očakávania. Na jej vydanie mala podieľ aj hornosliezka šľachta (gróf E. H. Henckel) a mala slúžiť evanjelikom nielen v Poľsku, ale aj v Sliezsku a v Prusku. O niektoré miesta prekladu vznikol dokonca spor medzi jej korektormi z Tešínska a z Torune. Roku 1738 vydali poľskú bibliu v Kráľovci s nemeckým predhovorom Schuleho a s venovaním pruskému kráľovi. Iné poľské tlače vydal v tridsiatych a štyridsiatych rokoch XVIII. stor. podnikavý nakladateľ Trautmann v sliezskom Břehu, udržiavajúci stále styky s Halle. Postrádame však

zmienu o poľsko-nemeckom slovníku, vydanom v Břehu A. Fabrim, učiteľom evanjelickej školy v Tešíne pod titulom *Celaryus polski*, ktorý bol plodom tešínskeho pietizmu.

Viac ako hallský pietizmus pôsobil na Poľiakov hallský racionalizmus Wolffov, ktorý dal vznik hallskej škole poľského osvietenectva. Záujem o poľštinu vzrástol v Halle koncom XVIII. stor., keď v poľských provinciách Pruska vznikla potreba poľsky hovoriacich úradníkov. Ako lektori poľštiny pôsobili vtedy v Halle neskorší významní historikovia Bentkowski a Bendtkie, ktorí súčasne študovali v Halle práva.

Najširšia šiesta kapitola knihy je venovaná Čechom a Slovákom v Halle. Oba národy boli v XVIII. stor. spojené ešte spoločnou spisovnou rečou a autor sa rozhodol hovoriť o nich súčasne, hoci vtedy žili oddelene v dvoch krajinách, lebo iné spracovanie nebolo metodicky možné. V porovnaní s Poľskom mal pietizmus u Čechov a Slovákov oveľa viac prívržencov. V Halle venovali obidvom krajinám zvýšený záujem nielen pre ich blízkosť a slávnú reformačnú minulosť, ale aj preto, že medzi slovanskými národmi si Slováci zachovali najväčšie percento evanjelikov a česká náboženská emigrácia bola v protestantskom Nemecku najpočetnejšia. Spojivom bol aj Komenský, pokladaný za duchovného otca pietizmu a vysoko ctený v pietistických kruhoch. Živnou pôdou pre preberanie pietizmu u Čechov a Slovákov bolo aj ťažké sociálne postavenie oboch národností, ktoré ho preberali ako prejav odporu proti oficiálnej ideológii habsburského štátu — katolíctva a ako vyjadrenie sociálnej nespokojnosti. Dobré by bolo bývalo, keby autor v tejto súvislosti viacej zdôraznil sociálne korene blúznivosti a východných Čechách, v ktorom sa už zreteľne prejavil nedostatok vedenia evanjelickými duchovnými v neujasnenosti náboženských predstáv, zato tým viacej vystúpili na povrch sociálne túžby ľudu.

Zo slovenských absolventov hallskej univerzity získal najväčší chýr Matej Bel, ktorý odišiel roku 1708 ako rektor do Banskej Bystrice a bol odporúčaný Adelungovi na zodpovedné miesto u Rákócziho. Roku 1709 pripravil na vydanie Nový zákon, prvú tlač v českom jazyku v Halle. Po Belovi prišiel do Halle Samuel Ondřejček-Pellionis, neskorší konrektor gymnázia v Banskej Štiavnici. Aj odtiaľ pôsobil ako korektor českých hallských tlačí. Z Banskej Bystrice prišiel aj J. Kogler, ktorý od roku 1712 pracoval na škole v Tešíne a prekladal do češtiny zbierku žalmov.

Na začiatku XVIII. stor. utvoril sa v Halle okolo nádenca pre českú kultúru a českú

minulosť H. Mildeho prekladateľský kolektív, v ktorom zaujímal popredné miesto M. Bel a iní Slováci, ako Bohurad, Zásكالický a Hradský, Česi Máček a Moc a odchovanci tešínskej školy — Macher, Liberda a Sargánek. V prekladoch a pôvodných spisoch tohto kruhu nachádzame preto množstvo dialektizmov, najmä vplyvy laštiny a stredoslovenčiny. Súčasne sú však aj pre dobu temna dokladom spolupráce oboch národov, pričom Čechov reprezentovali najmä Slezania. Milde vydal takmer každý rok drobnú knižku ako dar českému národu k Novému roku. Nim preložené piesne zaradil Sargánek do Trnovského *Cithary*, vydanej roku 1737 v Lipsku. Z kníh dopravených na Slovensko mnohé zabavili habsburské úrady najmä pri prechodoch na Tešínsku.

Koronou prekladateľského diela hallského kolektívu mal byť český preklad biblie. Mecenáš sa našiel v osobe hornosliezského grófa Václava Henckela (už predtým sa pokúsil o vydávanie českých tlačí v Halle gróf Špork). Belom upravenú českobratskú bibliu (odstránil najmä kalvínske prvky) korigovali Zásكالický, Bohurad a Moc. Prípravy na vydanie sústredovali v Tešíne, kde bol pietistický sbor v stálom styku s východnými Čechami, severnou Moravou a Slovenskom. Roku 1722 vydali bibliu v 5000 výtlačkoch. Ako je známe, prijali na Slovensku bibliu ortodoxní luteráni nepriaznivo, hoci ju uvádzal predhovor Krmanov a Belov. Volali po biblii, ktorú pripravoval Krman s odporúčaním wittenberskej teologickej fakulty. S nesúhlasom sa stretávali aj Belove slovakizmy v texte, v ktorých videli jazykové chyby a nie nábehy k vlastnému spisovnému jazyku.

Okrem Nového zákona, biblie a Arndtovho *Pravého kresťanstva* poslali do českých krajín 25 500 exemplárov drobnejších knižiek, ktorých cesty viedli najmä cez Tešín, Žitavu, Labe a Viedeň. Saská a pruská politika otvorene lákali (pomocou emigrantov) českých evanjelikov do svojich krajín, kde sa mali stať lacnou silou na statkoch a v nových manufaktúrach. Tomuto cieľu mali slúžiť aj knihy. Stredisko tlačie českých kníh sa v tejto súvislosti presunulo do Laubanu, kde sa stal organizátorom Jan Liberda a korektorom Moc. Liberdove nárúživé a nejasné prejavy chápalí roľníci vo východných Čechách celkom revolučne ako výzvu na povstanie. Lenže pomery emigrantov za hranicami Čiech neboli oveľa lepšie ako doma. Liberda i Sargánek si stále viac uviedomovali tragiku svojej úlohy a tretí z tešínskej trojice — Macher — dostal sa do otvoreného sporu s Fridrichom II. a jeho úradníkmi, keď začal neznesiteľné pomery medzi českou emigráciou nazývať pravým menom. V Laubane vydal v rokoch 1741 a 1745 Slovák Samuel

Hruškovic znova *Cithara Sanctorum*, rozšírenú o 190 piesní, z ktorých osem zložil sám. *Cithara* dostala takto svoju definitívnu podobu, v ktorej slúžila neskorším generáciám.

Ďalším obdobím českej exulantskej knižtlače boli štyridsiate roky, keď v súvislosti s novou vlnou emigrácie z Čiech po zabraní Sliezska Prusmi ujíma sa vydávania českých náboženských kníh bržežský Trautman. V šesťdesiatych rokoch potom pristúpil k vydávaniu českých kníh v Halle biskup Jednoty bratskej, Elsner. Vydali ešte osobitne rad komeňan, vynikajúcich jazykovou čistotou.

Ďalekosiahle boli aj vplyvy Halle a hallských odchovancov na českých a slovenských jozefinistov. Po roku 1781 rozvinul živú vydavateľskú a jazykovednú činnosť berlínsky učiteľ Slovák Juraj Petermann, ktorý bol asi autorom *Českého slabikára*, vydaného v Halle už roku 1735. Absolventom hallskej univerzity bol aj iný slovenský lingvista, P. Doležal. Ich jazykovedné spisy sa pričínili o rozvoj stredoslovenčiny na spisovnú reč napriek tomu, že sa v nich stále zdôrazňovalo česko-slovenské jazykové spoločenstvo.

Autor zistil priame vplyvy hallskej univerzity na českých osvietenecov až po Dobrovského, Fryčaja a Krameria. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa na Slovensku znovu vydali všetky tlače, ktoré sa už prv objavili v Halle. Husitsko-protestantská tradícia, pôsobiaca na vznik buržoázneho národa, bola takto zaslúhou Halle uchovaná aj s českým spisovným jazykom na nemeckej pôde a prenášala sa potom v čase slobodnejšieho života opäť do svojho domova.

Nasledujúca kapitola je venovaná Uhorsku či lepšie Maďarom. Maďarov privádzal do styku s Halle najmä záujem o školskú organizáciu a výchovné metódy Frankeho. Na maďarskej pôde prispel pietizmus zase pokrokové k presadeniu osvietenstva a stal sa ideológiou nepriateľov Habsburgov. Okrem maďarských pietistov a žiakov hallskej univerzity zaslúžil sa o zveladenie maďarčiny na spisovný jazyk aj Slovák Matej Bel. Ohdiv k maďarskému jazyku prezrádza aj jeho predhovor k učebnici *Ungarischer Sprachmeister*. Svojimi historicko-zemepisnými spismi prispel k rastu teritoriálneho a historicky orientovaného patriotizmu, predchodu nacionálnej epochy v dejinách východnej a strednej Európy. Rovnaké bolo aj Belovo pôsobenie na evanjelickom gymnáziu v Bratislave. Jeho žiak J. Ribinyi okrem Bárányu prvý žiadal zavedenie maďarčiny ako vyučovacieho jazyka na uhorských školách.

Viac než vo vlastnom Maďarsku našiel hallský pietizmus stúpcov v Sedmohrad-

sku, kde bolo aj viacero luteránov, najmä Sasov. Prekvapuje informovanosť vzdialeného Halle o náboženských a národnostných pomeroch v Podunajsku, ktorá bola, pravda, prvým predpokladom úspešnej činnosti v tejto oblasti.

V kapitolách hovoriacich o hallských vplyvoch na Rumunov, Bulharov a Juhoslovánov mohol autor iba málo nadväzovať na staršiu literatúru a tak možno zmerať jeho prínos v porovnaní s Čiževským, ktorému sa nepodarilo zistiť hallské vplyvy u Juhoslovánov.

V Rumunsku sa hallské vplyvy rozvíjali na úzadí prúskej a ruskej politiky, zamierané na oslabenie katolíckou-únieových snáh Habsburgov. Hallská univerzita a pietisti plne podporovali boj pravoslávnych Rumunov o vytvorenie cirkvi, zjednocujúcej Rumunov v dunajských kniežatstvách a v Sedmohradsku. Dôležitú úlohu mala pritom misia pskovského biskupa Todorského, odchovanca hallskej univerzity.

Bratislavské evanjelické gymnázium a ostatné evanjelické gymnáziá v Uhorsku boli v úzkom styku s hallskou univerzitou a mali veľký význam pri šírení osvietených prúdov najmä medzi Juhoslovánmi. Je autorovou zásluhou, že objavil novú tradíciu medzislovanskej spolupráce v dobe osvietenkej v osobe luteránskeho Slováka Jelenka. Študoval v Bratislave a v Rábe, kde sa zoznámil so Srbom Crnojevičom. Okolo roku 1730 povolal ho petrovaradinský biskup Pavlovič do Budína, aby učil pravoslávnych Srbov gréčtinu a latinčinu. Jelenek bol v priamom styku s kruhom Franckeho prostredníctvom duchovného švédskeho vyslanca Lercheho. Autor odtlača Jelenekov list Lerchemu, v ktorom opisuje pomery medzi Srbmi. Píše o ruskom úsilí vyhovieť túžbe Srbov po vzdelaní a vidí v nej konkurenciu pre svoje vlastné plány, počítajúce s možnosťou rozšírenia evanjelického učenia na srbskú cirkev. Táto Jelenkova myšlienka vzbudila v Halle veľkú pozornosť, videli v nej splnenie Franckeho plánov, ktorý preto vysielal na Balkán a blízky východ svojich emisárov. Jelenek nadviazal styky so Srbmi v Turecku, u ktorých sa ako Slováka tešil plnej dôvere. Prostredníctvom Jelenekovým nadviazal Lerche styky s petrovaradinským biskupom a obstaral mu z Halle okrem iných kníh aj grécky Nový zákon. Pravda, snahou hallského kruhu bolo šíriť medzi Srbmi pietistickú literatúru. Dôležitými prostredníkmi boli pritom grécki (macedónski) kupci, ktorí dvakrát do roka navštevovali lípsky veľtrh. Už roku 1715 vydali slovinský preklad luterského katechizmu. V štyridsiatych a päťdesiatych rokoch sa potom objavuje na hallskej univerzite celý rad srbských študentov, pričom ako organi-

zátor opäť vystupoval Todorskij. Autor ďalej sleduje vplyv Halle na utváranie osvietenkej ideológie u Srbov (Rajič, Obradovič) a Slovincov (Popovič) a ukazuje na oveľa hlbšie vzťahy strednej a juhovýchodnej Európy v minulosti, než sa doteraz pripúšťalo.

V závere autor zhrňa a opakuje stručne vývody z predchádzajúcich kapitol a podáva periodizáciu rakúskeho osvietenstva. Uzavretá zistením jednoty slovanských národov a celej ostatnej Európy a zdôrazňuje zložitú a plodnú vzájomnosť ovplyvňovania národov európskeho východu a západu.

Azda tretinu knihy tvoria prílohy a máme takto pred sebou vhodnú formu publikácie prameňnej a spracovania súčasne. Početné sú najmä prílohy k stati o Juhoslovánoch, ktorá je v mnohom ohľade objaviteľská.

Wintrova kniha znamená náporne ďalší veľký krok k poznaniu dejín národov strednej a východnej Európy v XVIII. stor. a je veľkou zásluhou autorovou, že vedel ucelene podať látku veľmi obsiahlu a pestrú. Dosiahol to sústredením pozornosti na niekoľko hlavných tém, ktoré tvoria kostru každej kapitoly: zápas prúskej a habsburskej politiky o mocenské pozície v strednej a východnej Európe, prejavujúci sa na náboženskom poli bojom pietizmu s katolíctvom, vznik buržoáznych národov a spisovných jazykov v tejto časti Európy.

Treba tiež vyzdvihnúť autorovo úsilie o nálezitú zasadenie dejín kultúrnych a literárnych do dejín hospodárskych, sociálnych a politických. Niekedy však spájovanie javov v základni a nadstavbe je príliš mechanické, takže vzbudzuje pochybnosti. Tak pôsobí už v prvej kapitole opis dočasného hospodárskeho rozmachu hallského meštianstva a nvádzanie ho do súvislosti s prvým obdobím nemeckého osvietenstva na hallskej univerzite.

Nevieme, o čo opiera autor svoje presvedčenie o nemeckte Liberdu a Machera a češtve Sargánka, najmä keď ide o trojicu pochádzajúcu z národnostne pestrého Tešínska, kde často ešte dlho do XIX. stor. otázka národnej príslušnosti na jazykovom základe nebola vyjasnená. Všetci traja patrili ešte ku generácii, ktorá videla v češtine svoj kultúrny jazyk, hoci za ich života prebiehal na Tešínsku príklon od češtiny k poľštine ako jazyku ľudu. Autor tu uvádza aj doklady, ako bol tento vývoj ovplyvňovaný aj zo samej Halle. Tak H. Milde rozpráva, ako na Horné Šliezsko posielali české bibliie, ale sa zistilo, že tamojší evanjelici ich mohli používať iba s ťažkosťami, lebo vedeli viac poľsky než česky. Tešínsky pastor Steinmetz poukázal preto podrobne na jazykové pome-

ry vo svojej farnosti, aby urýchlil tlač poľskej bibliie.

Wintrowa na myšlienky bohatá a podnetná práca zasluhuje, aby jej u nás venovali čo najväčšiu pozornosť. Nadväzuje na práce Volfove, Čyževského, Mietszschkeho, Škarku a i. a dáva tušiť, koľko nového možno čakať aj od Wintrovej práce o českej a slovenskej emigrácii v XVII. a XVIII. stor. Jej veľkou prednosťou je aj zaujímavý živý sloh, ktorý by mohol byť vzorom mnohým našim vedeckým prácam. M. Šmerda

EDUARD WINTER, DIE TSCHJECHISCHE UND SLOWAKISCHE EMIGRATION IN DEUTSCHLAND IM XVII. UND XVIII. JAHRHUNDERT. Beiträge zur Geschichte der hussitischen Tradition. Berlin 1955, str. 568.

Eduard Winter je nám známy už svojim starším dielom *O jozefinizme a jeho dejinách (Der Josefismus und seine Geschichte)*, ktoré vyšlo roku 1943 a v ktorom sa obsiahne zaoberal kultúrnym prúdením v Rakúsku v rokoch 1740—1848. Roku 1954 vydáva zasa prácu *O pestovaní západoslovanských a juhoslovanských rečí v Halle (Die Pflege der west- und südslawischen Sprachen in Halle)*, pri spracovaní ktorej vznikol u neho i plán spracovať českú a slovenskú emigráciu v Nemecku v XVII. a XVIII. stor., keďže v nemeckých archívoch našiel mnoho materiálu pre túto tému.

Autor v tomto diele po krátkej úvodnej kapitole (Husitstvo a husitská tradícia), v ktorej podáva prehľad o doterajšej literatúre k tejto téme a poukazuje na to, v čom väzí husitská tradícia, ktorá bola taká živá aj u českej a slovenskej emigrácie v Nemecku, prístupuje k opisu priebehu českej a slovenskej emigrácie v Nemecku v XVII. a XVIII. stor. V prvých troch kapitolách hovorí osobitne o českej emigrácii, v štvrtej a piatej kapitole zasa o slovenskej emigrácii a v záverečnej kapitole zhodnocuje význam oboch týchto emigrácií.

Prvé dve vlny českej emigrácie, ku ktorým došlo za tridsaťročnej vojny (po Bielej Hore) v rokoch 1621—1627 a 1628—1631, charakterizuje ako šľachticko-meštianske emigrácie. Táto emigrácia sa márne usilovala o návrat do vlasti roku 1631. V druhej kapitole zaoberá sa českou emigráciou z rokov 1650—1680, ktorú charakterizuje ako meštiansko-roľnícku emigráciu a v tretej kapitole zaoberá sa zasa českou emigráciou z rokov 1680—1781, ktorú charakterizuje ako roľnícku emigráciu. V tomto poslednom období od roľníckeho povstania roku 1680 v Čechách dochádza k niekoľkým emigračným vlnám sedliakov. Táto posledná kapitola je najrozsiahlejšia a autor k nej publikuje i najviac ak-

tového materiálu v prílohe. Nateraz sa však chceme bližšie zaoberať len emigráciou slovenskou.

Slovenskú emigráciu preberá autor v dvoch kapitolách, z ktorých v prvej sa zaoberá slovenskou emigráciou z rokov 1671—1681 a charakterizuje ju ako meštiansko-sedliacku emigráciu. Táto emigrácia spadá do obdobia veľkého prenasledovania protestantov v Uhorsku, keď po známych bratislavských súdoch dochádza k deportovaniu protestantských kňazov na galeje. Winter zistil celý rad slovenských evanjelických farárov, ktorí ušli pred prenasledovaním do Nemecka, ba uvádza aj takých, ktorí prišli do Nemecka priamo z galejí. Pre toto obdobie však zistil, že do Nemecka prišli i roľníci a drobní remeselníci zo Slovenska, ktorí sa usadili v novovzniknutej osade Neusalza pri Sprembergu a Žitave, kde sa stal ich farárom známy Štefan Pilárik. V tejto novovznikajúcej osade sa popri slovenských emigrantoch usadili aj českí. Winter preto charakterizuje túto emigráciu ako meštiansko-sedliacku a správne poukazuje na to, že tento emigračný prúd súvisí s náboženskými nepokojmi a sedliackymi vzburami v rokoch 1671—1673 (ako bola napr. i známa turolíčka vzbura sedliakov roku 1672). Mnohí sa však z tejto emigrácie po roku 1681 vracajú späť na Slovensko.

V ďalšej kapitole zaoberá sa Winter slovenskou emigráciou v XVIII. stor., ktorú charakterizuje už ako emigráciu meštiansku. Pre XVIII. stor. nezistil totiž nijakú slovenskú emigráciu z radov roľníctva a túto vec si správne vysvetľuje tým, že slovenskí roľníci v XVIII. stor. (po vytláčení Turkov z Uhorska) našli možnosť sťahovať sa na Dolnú zem, kde sa im sľubovala väčšia náboženská sloboda, než mali v svojich pôvodných domovoch. Kým v XVIII. stor. prichádzali teda z českých zemí viaceré vlny českých roľníkov do Nemecka, zatiaľ zo Slovenska prichádzajú už iba jednotlivci a aj tí v najčastejších prípadoch len prechodne. Trvalé prenasledovanie v Uhorsku donucovalo totiž mnohých, aby opustili na čas svoju vlasť, a boli to zväčša kňazi a učители. Z tejto slovenskej emigrácie mnohí využívajú svoj pobyt v Nemecku na ďalšie vzdelávanie sa (vo Wittenbergu, v Halle a pod.) a na literárnu prácu, vydávajúc v Nemecku svoju exulantskú literatúru. Slovenská emigrácia v XVIII. stor. smeruje jednak do Saska, kam odchádzajú ortodoxní Interáni, ako bol medzi inými aj Daniel Krman, a v Sasku si vytvárajú dôležité strediská vo Wittenbergu a v Žitave, jednak smeruje do Pruska, kam idú zasa pietisti, ktorí majú svoje dôležité stredisko najmä v Halle. Z týchto ľudí už mnohí pred odchodom do emigrácie študovali v Nemecku a z emigrácie sa po istom čase, keď

sa im ukazovali priaznivejšie pomery, vracajú zväčša domov na Slovensko. No mnohí zo Slovákov i ďalej zostávajú v Nemecku a mnohí tam i zomierajú.

V záverečnej kapitole zhodnocuje nám autor význam tejto emigrácie. Predovšetkým treba konštatovať, že autor správne poukazuje na hospodársku a spoločensko-politickú stránku emigrácie a na jej dôležitosť, keďže doterajšie české a slovenské práce toto postrádali a v emigrácii videli len náboženskú záležitosť. Winter správne poukazuje na to, ako viaceré roľnícke emigračné vlny z Čiech spadajú do čias medzi dvoma roľníckymi povstaniami v rokoch 1680 a 1775 a ako český roľník v tomto období bojuje za svoju emancipáciu, podotýkajúce, že nie je to náhoda, že v Rakúsku zrušenie nevoľníctva a náboženská sloboda (tolerančný patent) spadá súčasne do roku 1781. Ba aj emancipácia meštianstva v XVII. a XVIII. stor. v Čechách je úzko spätá s náboženskými hnutiami v zemi a má tiež svoju súvislosť aj s emigráciou v Nemecku. Politický význam emigrácie je v jej boji proti panstvu Habsburgovcov a emigrácia sa všemožne usiluje dostať protestantské mocnosti proti Habsburgovcom. Za Rákócziho povstania pôsobil napr. v Uhorsku agent Pruska Anhard Adelong.

Česká a slovenská emigrácia pestuje v emigrácii v plnej miere i svoj písomný jazyk a vydáva v ňom v Nemecku mnohé diela a vytvára tak celú exulantskú literatúru. Zo slovenských emigrantov značná čiastka bola literárne činná a vydala mnoho diel v Nemecku. Česká a slovenská emigrácia v Nemecku spolupracuje, navzájom sa doplňuje a jedna pre druhú má veľký význam. Exulantská literatúra z Nemecka sa potom rozširuje ilegálne do vlasti a keďže dopravovanie kníh z Nemecka do Čiech je spojené s väčšími ťažkosťami ako na Slovensko (do Uhorska), často sa exulantská literatúra dopravuje aj cez Slovensko do českých zemí. Winter sám nám uvádza z nemeckého prameňa doklad, ako si Čech Rohlíček necháva roku 1724 odoslať poštu i kníh z Nemecka na Myjavu. Vieme totiž, že myjavskí a vrbovičianski pytlíkari (predavači vlneného plátna pre mlyny) rozširovali túto exulantskú literatúru po českých zemiach a keď sa na to prišlo, vyšiel roku 1743 zákaz, že sa z Uhorska do českých zemí nesmie cestovať s nekatolíckymi knihami. Nakoniec ešte poukazuje na to, aký význam mala emigrácia nielen pre český a slovenský duchovný vývin, ale aj pre samé Nemecko a pre otázku spolupráce medzi národmi. Táto emigrácia napr. v značnej miere vplývala aj na Lužických Srbov a Slováka G. Petermann pôsobí ako farár medzi Lužickými Srbmi.

V prílohe publikuje autor k jednotlivým

kapitolám bohatý listový a aktový materiál z nemeckých archívov (237 strán textov), ale zato považuje za potrebné urobiť ešte ďalší špeciálny výskum po jednotlivých nemeckých archívoch, ako to robí v knihovniach a archívoch v Jene Othmar Feyl, ktorý v poslednom čase publikoval prácu o vedúcom postavení uhorských študentov v medzinárodných duchovných dejinách jenskej univerzity (O. Feyl, *Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena*, Wissenschaftl. Zeitschr. d. Fr. Schiller-Universität Jena, Jg. 3. 1953/54, str. 399 a n.).

Veľku treba konštatovať, že autor v značnej miere rozšíril naše vedomosti o českej a slovenskej emigrácii v Nemecku, keďže u nás sa dosiaľ len v malej miere zaoberali historici touto témou. Bude však potrebné, aby zhodnotili túto prácu i naši literárni historici, lebo prináša mnoho faktov a hodnotení aj o literárnej produkcii emigrácie. Winter ako znalec našej reči použil v svojej práci v značnej miere i našu literatúru, najmä najnovšiu, ktorú usilovne sledoval, ale nedostali sa mu do rúk niektoré staršie práce, ktoré by mu boli zaiste pomohli (nepozná napr. prácu J. P. Ďuroviča, *Evangelická literatúra do tolerancie*, T. Martin 1940, ktorý sa podrobne zaoberá exulantskou literatúrou). Svoju prácu písal, pravda, predovšetkým pre svojich nemeckých krajanov a tak sa snaží často podať našu minulosť nemeckému čitateľovi aj v širších reláciách, k čomu však nemá vždy poruke najsmrodajnejšiu literatúru. Preto štylizácia niektorých vecí nie je úplne správna. Tak napr. jeho tvrdenie o Matejovi Belovi, že preklád piatej knihy o pravom kresťanstve od Arnda (*Wahres Christentum*) preložil do stredoslovenčiny (Winter, I. c., 216—217 a 240), zkladá sa zaiste na omyle. Winter sa tu odvoláva na habilitačný spis od Rösela (H. Rösel, *Die hallischen tschechischen Drucke*, Habilitationsschrift der Universität Leipzig, 1954). Túto vec však odporúčame do pozornosti našim filológom. Tiež na str. 189 sa mylne uvádza počet 400 000 Dózsových povstalcov, lebo hlavné voje na okolí Pešti odhadujú sa na 40 000 a v celom Uhorsku bolo asi 80 000 povstalcov roľníkov.

Br. Varsik

OTTO WINZER. ZWÖLF JAHRE KAMPF GEGEN FISCHISMUS UND KRIEG. Ein Beitrag zur Geschichte der Kommunistischen Partei Deutschlands. Vydal Dietz Verlag, Berlin 1955.

Otázke podstaty, rozboru a katastrofálnych dôsledkov nemeckého fašizmu sa už venovala veľká pozornosť.

V historickej tvorbe Nemeckej demokratickej republiky sa počítuje ako vážna medzera, že nebolo ešte napísané dielo, ktoré by objasnilo aj druhé, a to omnoho dôležitejšiu stránku dejín Nemecka z tohto obdobia: boj nemeckých komunistov, vedúcej to sily protifašistického frontu v Nemecku proti nacistickej diktatúre.

Na vážne zaostávanie historickej vedy v NDR v tomto smere upozornilo aj uznesenie ÚV Zjednotenej socialistickej strany o prehĺbení výskumu a vyučovania dejín v NDR.¹

V uvedenom uznesení uložili historikom NDR ako jednu z najnaliehavejších úloh spracovať najnovšie dejiny robotníckeho hnutia v Nemecku, aby sa tak aj historická veda mohla zúčastniť na plnení závažných smerníc vydaných ÚV Zjednotenej socialistickej strany na poli ideologicko-politickej výchovy. Preto nadobúda veľký význam aj práca O. Winzera venovaná boju Komunistickej strany Nemecka proti fašizmu, vojne a za zachovanie mieru v období 1933—1945.

Autor vychádza z hospodárskej a politickej situácie, aká sa vytvorila v Nemecku na rozhraní rokov 1932—1933, a ukazuje, že nemecká buržoázia nebola už schopná udržať sa pri moci ináč ako nastolením fašistickej diktatúry. Ako z ďalšieho obsahu knihy vysvitá, KS Nemecka už dávno pred nastolením fašizmu viedla najrozhodnejší boj proti tomuto nebezpečenstvu. Veľkú pozornosť venuje autor úsiliu Komunistickej strany Nemecka o vytvorenie jednotného frontu robotníckej triedy, ktorý sa však nemohol uskutočniť pre zradcovskú politiku pravicového vedenia Sociálnodemokratickej strany Nemecka. Komunistickej strane Nemecka bola aj po nastolení fašistickej diktatúry jedinou stranou, ktorá, neúnavne a najrozhodnejšie bojovala proti fašizmu a hrozjacej vojne. A bol to zase len výsledok práce nemeckých komunistov, že napriek hroznému hneďmu teroru došlo v rokoch 1935—1936 k prejavom vážneho odporu zo strany nemeckých pracujúcich proti nacistickému režimu. V ďalšom rozoberá autor uznesenia IV. konferencie Komunistickej strany Nemecka, ktorá sa konala v októbri 1935 v Bruseli. Rozoberá najmä tú časť uznesenia, v ktorom sa hovorí o príčinách, prečo sa robotníckej triede Nemecka nepodarilo zamedziť nastolenie fašistickej diktatúry.

Napriek odmietnutiu opätovnej výzvy ÚV Komunistickej strany Nemecka na vytvore-

nie jednotného frontu zo strany pravicového vedenia sociálnej demokracie dochádza, ako výstižne ukazuje autor, na mnohých miestach v Nemecku k spoločným poradám a akciám komunistov a sociálnych demokratov.

Široké masy nemeckých pracujúcich pričádzali čoraz viac k presvedčeniu, že komunisti odhaľovali správne pravé ciele agresívnych plánov nemeckých imperialistov.

Pre nás je zvlášť dôležité všimnúť si, že práve zásluhou neúnavnej práce nemeckých komunistov, ako spomína autor, vytvorilo sa v septembrových dňoch 1938, keď sa Hitler pripravoval na prepadnutie ČSR, široké protivojnové hnutie sprevádzané ostrými, dovtedy v Nemecku nevídanými prejavmi odporu. Pre rozštiepenosť protivojnových síl nemohlo však na škodu nemeckého národa i celého pokojamilovného ľudstva dôjsť k zamedzeniu vojny.

V ďalšej časti — Rozhodujúci boj KS Nemecka proti rozpútaniu druhej svetovej vojny — zoznamuje nás autor s postojom nemeckých komunistov k uskutočňovaniu agresívnych plánov nacistického Nemecka voči Československu. V tejto súvislosti autor cituje u nás málo známu spoločnú výzvu, vydanú Komunisticou stranou Nemecka, Komunisticou stranou Rakúska, revolučných socialistov Rakúska a výborom nemeckých socialistov (mysla s tým nemeckí sociálni demokrati), ktorí vytvorili s nemeckými komunistami v emigrácii výbor ľudového frontu pod názvom „Robotníkom Nemecka a Rakúska“, ktorá nebola len významným krokom k vytvoreniu akčnej jednoty robotníckej triedy Nemecka, ale nadobudla zvlášť veľký význam pre nás.² Vo výzve sa vysvetľuje a odsudzuje Hitlerov podvod, ktorý obsadenie Rakúska a pohranitenských pásiem ČSR vydával ako podujatie uskutočnené vraj v záujme zjednotenia Nemcov. Ďalej sa vo výzve poukazuje na to, že zničením nezávislosti ČSR nacistickým Nemeckom bola rozbitá aj ilúzia, šírená imperialistickými kruhmi na Západe, že vraj Mníchovom záčína mierové obdobie.

Vypuknutím druhej svetovej vojny, ako výstižne hovorí autor, nemeckí komunisti za najťažších podmienok ilegálneho boja a napriek nepredstaviteľnému teroru burcujú robotnícku triedu do aktívneho boja proti fašizmu a zakladajú široko založené hnutie odporu. Veľký význam pre celkový boj proti fašizmu a vojne mala objasňovacia kampaň vedená ÚV Komunistickej strany Nemecka medzi nemeckými vojakmi a dôstojníkmi v SSSR. Preto bol založený výbor Slobodné Nemecko, v ktorom pracovali zástupcovia ÚV Komunistickej strany Nemecka, bývalí

¹ Citované podľa článku Ernst Diehl, Rolf Dlubek, *Die Historiker der Deutschen Demokratischen Republik vor neuen grossen Aufgaben*, Einheit, Berlin, zoš. 9, roč. 1955.

² Otto Winzer, c. d., 159—161.

poslanci ríšskeho snemu spolu s vlasteneckými vojakmi a dôstojníkmi, ktorí sa dostali do sovietskeho zajatia.

Vzrastajúce ľudové hnutie pod vedením komunistov vyvolalo vážne obavy nielen v nacistických vládných kruhoch, ako dôvodi autor citovaním dôležitých dokumentov z archívu Gestapa, ale aj u tzv. opozície zloženej z predstaviteľov nemeckej buržoázie a vysokých dôstojníkov Wehrmachtu a ich amerických protektorov. Nepodarený vojenský puč z 20. VII. 1944 je toho najlepším dôkazom.

Autor presvedčivo dokazuje, že v Nemecku počas celého obdobia nacistickej diktatúry jedine komunisti hrdinsky a neochvejne bojovali proti fašizmu a nasadením vlastných životov hájili česť nemeckého národa.

Kniha O. Winzera je neobyčajne dôležitým prínosom k dejinám Komunistickej strany Nemecka. Autor svojim lahodným štýlom, presvedčivosťou podopretou vedeckým rozborom, doplneným doteraz neznámym materiálom a skúsenosťami ilegálneho bojovníka proti fašizmu, osvetľuje čitateľovi všetky otázky, na ktoré očakával jasnú odpoveď. Najväčší význam knihy spočíva však v tom, že na základe rozboru konkrétnej historickej skutočnosti vysvetľuje, prečo sa nemeckej robotníckej triede nepodarilo vlastnými silami zúčtovať s hitlerovským fašizmom, čo ako historická úloha pripadla sovietskej armáde.

Autor sa však neuspokojuje len rozborom minulosti, ale príliehavou aktualizáciou dáva výstrahu pre prítomnosť a budúcnosť. Nikde nezabúda poukazovať na tú skutočnosť, že tie temné sily, ktoré po dva razy priviedli Nemecko do nešťastia, sú odhodlané znova pripraviť nemeckému národu záhubu.

L. Lipscher

SZÜCS JENŐ, VÁROSOK ÉS KÉZMŰVES-SÉG A XV. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON. Művelő Nép. Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó. Budapest 1955. Strán 338.

Dejiny slovenských miest, ich hospodársky a sociálny rozvoj za feudalizmu patrí k najzanebrávanejším problémom slovenskej historiografie. Staršia slovenská historiografia sa sice pokúsila o načrtnutie sídlitného a právneho rozvoja našich miest v stredoveku (najväčšiu pozornosť si zasluhuje práca Václava Mencla, *Středověká města na Slovensku*, Bratislava 1938), k hlbšiemu rozboru hospodárskej a spoločenskej štruktúry našich miest však neprikočila. Pomerne najpodrobnejšie je spracovaný hospodársky a sociálny život Bratislavy v prvej polovici XV. stor. zásluhou maďarského historika Ferenc

vácsa. (Např. *Városi odözés a középkorban*, Pozsony 1900, *Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján*, Budapest 1902, *Pozsony város gazdasága a középkor végén*, Budapest, 1918 atď.) Ucelený obraz o hospodárskej a spoločenskej štruktúre ostatných slovenských miest, banských a obchodných, nemáme, aj keď niektoré práce, najmä starších maďarských historikov, obsahujú najmä k niektorým dielovým problémom veľmi cenné údaje. (Např. práca Ambrusa Pleidella, *A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban*, Budapest 1925, *Léderer Emma, Bártfa város vászonszövő üzeme a XV. században*, A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, Bécs 1934, *Léderer Emma, A középkori pénzüzletek története Magyarországon*, Budapest 1932, Paulinyi Oszkár, *A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. Bányaművelés és palgári rayon Besztercebányán*, Budapest 1933, *Különnyomat a Károlyi Árpád Emlékkönyvből*, atď.) Mladá slovenská marxistická historiografia, hoci si v plnej miere uvedomuje nalichavosť monografického spracovania hospodárskeho a spoločenského rozvoja našich miest a v pracovnom pláne Historického ústavu SAV sa pamätalo na práce o dejinách miest za feudalizmu, túto značnú medzeru ešte zaplniť nemohla. Pozoruhodnejšie výsledky z mladších slovenských historikov dosiahol iba Peter Ratkoš, ktorý sa intenzívnejšie zaoberá problematikou slovenských banských miest najmä začiatkom XVI. stor., keď slovenskí baníci v stredoslovenských banských mestách postavali proti vykorisťovaniu.

Citeľný nedostatok prác o hospodárskom a sociálnom rozvoji uhorských miest v stredoveku a za feudalizmu si uvedomujú i maďarskí historici. Mladý maďarský historik Szücs Jenő prispieva k odstráneniu tohto nedostatku touto svojou prácou. Všetma si v nej, ako to v úvode uvádza, rozvoj remeselnej výroby v najväčších mestách tavernických, v Budíne, Pešti, Košiciach, Bratislave, Trnave, Šoproni, Bardejove a Prešove a v maďarskom meste Szeged, v nemecko-maďarskom Kluži (Kolozsvár) od poslednej štvrtiny XIV. do začiatku XVI. stor. Počiatky rozvoja týchto miest, druhú polovicu XIII. stor. a prvú polovicu XIV. stor., nerozoberá. Popri starostlivom rozbere odbornej maďarskej literatúry o mestách v stredoveku upozorňuje aj na to, že sa vo svojej práci opiera iba o archívny materiál, ktorý sa nachádza v Krajinskom archíve v Budapešti, ako aj o zlomkovitý materiál nachádzajúci sa vo fotoarchíve Krajinského archívu v Budapešti. K svojej práci použil teda približne iba polovicu archívneho materiálu vzťahujúceho sa na slovenské mestá. Bohaté sloven-

ské mestské archívy, bratislavský, košícký, bardejovský a prešovský nemal k dispozícii v celosti, použil z nich iba fotokópie, resp. mikrofilmy, ktoré sa nachádzajú vo fotoarchíve OL.

Szücs Jenő rozdelil svoju prácu do štyroch kapitol. V prvej kapitole sa zaoberá rozvojom tovarovej výroby v spomenutých mestách koncom XIV. a začiatkom XV. stor. Všíma si rast počtu remeselníkov v jednotlivých mestách, ústup poľnohospodárskej, najmä obilnej výroby, vnútorné spoločenské rozdelenie, diferenciáciu remeselníkov. Prízvukuje pritom, že najrapídnejšie rástol počet remeselníkov v mestách v posledných desaťročiach XIV. stor. a v prvých desaťročiach XV. stor. Toto obdobie označuje autor za vrchol v rozvoji slovenských miest vôbec. Bratislava, Košice, neskoršie aj Bardejov a začiatkom XVI. stor. aj Prešov sa stávajú feudálnymi pánni okolitých poddanských obcí, ktoré zásobujú mesto obilninami. Szücs si v tejto kapitole pozorne všima diferenciáciu vo vnútri jednotlivých remeselných odvetví, špecializáciu remeselníkov, niektoré remeselné odvetvia, ktoré majú prvoradý význam (napr. výrobu koží, zbraní, súkna, rezbárstvo). Dochádza konečne k záveru, že v XV. stor. je v Uhorsku viac ako 70 rozličných remeselníckych výrobných odvetví. V jednom odvetví pracuje na 5 remeselníkov, v dôležitejších odvetviach vo väčších mestách 8—15 remeselníkov, v menej dôležitejších odvetviach a v menších mestách 1—2 remeselníci. Autor konečne skúma tovarovú výrobu, trh v jednotlivých mestách, určuje ich tržný okruh. Remeselníci v mestách a mestečkách vyrábajú zatiaľ predovšetkým to, čo potrebuje obyvateľstvo miest a mestečiek a okolitých dedín, články každodennej potreby. Na mestských trhoch predávajú svoje poľnohospodárske výrobky aj poddaní z okolitých dedín a mestečiek. Autor sa v tejto kapitole zaoberá aj počiatkami cechov. Poukazuje aj na niektoré zaujímavé podrobnosti, vzťahujúce sa na najstaršie cechovú listinu na Slovensku, na cechovú listinu košíckých kožušníkov z roku 1307. Na základe starostlivého rozboru jej obsahu a dobrej znalosti remeselnej výroby v XIV. a XV. storočí dochádza k záveru, že datovanie listiny je nesprávne. Listina odzrkadľuje hospodársko-spoločenské pomery z prvej polovice XV. stor. Autor prichádza k správne mu záveru, že cechovníctvo vo svojom počiatčom štádiu, teda v druhej polovici XIV. stor. a v prvej polovici XV. stor. napomáha rozvoj remeselnej výroby v našich mestách a dôslednou kontrolou kvality výrobkov, prenášaním vzácných výrobných skúseností majstrov na tovarišov zabezpečuje rozvoj remeselnej výroby.

V druhej kapitole svojej práce zaoberá sa autor problémami remeselnej výroby v spomenutých mestách v druhej polovici XV. stor. a začiatkom XVI. stor. Po rozbere situácie v remeselnej výrobe v jednotlivých mestách prichádza k záveru, že v tomto období rozvoj remeselnej výroby ustrnul, stagnoval, miestami badať dokonca aj určitý regres. Cechy sa čím ďalej tým viac uzatvárajú v sebe, z cechových monopolov vyrastajú monopoly rodinné. Majstri zatajujú svoje výrobné skúsenosti pred svojimi tovarišmi. V cechových listinách množia sa počet prísnych nariadení proti tým bezmajetným remeselníkom, ktorí prevádzajú svoje remeslo tajne, mimo cechov. Továriši sa hromadne nemôžu osamostatniť, keďže stúpajú cechové príspevky určené pre nových členov. Majstrom sa môže stať iba ženatý majiteľ nehnuteľností. Továriši sa teda masovo stávajú prostými námezdnými robotníkmi. Svojvoľnosť cechových majstrov sa pokúšajú zmierniť zakladaním tovarišských cechov, pravda, ich úspechy sú nepatrné. Proces ustrnutia remeselnej výroby podľa autora sa odzrkadľuje v poklese počtu remeselníkov v jednotlivých mestách. Túto skutočnosť dokazuje Szücs pri Šoproni celkovo šťastne. Spomína aj časté feudálne rozbroje, rast feudálnej anarchie na západnom pohraničí Uhorska, ako aj zálohovanie mesta ako javy, ktoré zapričiňujú regres. V ostatných mestách, najmä v slovenských sa Szücsovi nepodarilo jednoznačne dokázať svoju tézu. V Prešove napr. pri počte obyvateľstva je badateľný určitý regres iba začiatkom XVI. stor. (str. 128). Nepostačia ani slabé dôkazy vzťahujúce sa na Košice. Z Bardejova a Trnavy autor neuvádza skoro nijaké údaje. Táto časť Szücsovej práce teda už zjavné odzrkadľuje tú skutočnosť, že autor nemal k dispozícii všetok bohatý materiál našich mestských archívov. Domnievame sa však, že aj v prípade, keby autor bol použil aj tento archívny materiál, pre nedostatok podrobných monografických prác, najmä o hospodárskom živote našich miest v prvej polovici XV. stor., daný problém celkom uspokojivo vyriešiť nebol mohol. Chybuje potom aj podrobnejšie spracovanie druhej polovice XV. stor. a začiatku XVI. stor. Údaje z jednotlivých prameňov, na čo bol Szücs pri spracovaní odkázaný práve pre nedostatok monografických spracovaní hospodárskeho a spoločenského rozvoja našich miest, umožnia síce načrtnúť určité tézy, jedine starostlivé štúdium materiálu, podrobný rozbor miestnych zvláštností zabezpečuje a umožňuje však presvedčivo dokázať správnosť vyslovenej tézy, domnienky. Autor aj v ďalšej časti svojej práce trvá na svojej téze a pokúša sa o jej podopretie ďalšími skutočnosťami. Dará sa mu to však znovu

iba v prípade Šoprone najlepšie. Autor uvádza, že sa množia údaje v Šoproni o poľnohospodárskej výrobe. V predchádzajúcom období bolo tých údajov omnoho menej. Vyvodzuje z toho skutočnosť, že nastáva regres v remeselnej výrobe v prospech poľnohospodárskej výroby. Tento regres si všima Szücs podrobnejšie pri výrobe súkna a tvrdí, hoci pritom uznáva nedostatok dôkazového materiálu, že sa súkno vo väčšej miere ako doteraz importuje. Uhorskí obchodníci, remeselníci teda svoj kapitál nevložia do remeselnej výroby, ale výrobky, u ktorých sa dá očakávať odbyt v celej krajine, zadávajú za cudziny a odpredávajú doma.

V tretej kapitole zaoberá sa Szücs Jenő tými odvetviami v remeselnej výrobe, v ktorých sa objavuje kapitál. Majetnejší cechovní majstri usilujú sa roztrhnúť putá cechovej výroby najímaním viacerých tovarišov a podriadením si chudobnejších remeselníkov, osamostatnením sa od cechu pri nákupe surovín a samostatným odpredajom svojich výrobkov. Zaujímavé sú autorove príklady zo slovenských miest, najmä z Košíc. Pokusy o výrobu barchentu vo veľkom a v jedinom meste v Uhorsku, v Košiciach, svedčia o úsilí širšieho rozvoja remeselnej výroby. Toto úsilie podporuje aj panovník. Roku 1411 vydáva Žigmund nariadenie o tom, aby sa zhromaždili všetci tí, ktorí sa zaoberajú pradením barchentu v Košiciach. Ani tento spôsob sa však nezakorenil. Túžba drobných majstrov o samostatnosť je príliš silná.

Vo výrobe plátna dochádza v prvej polovici XV. stor. v Bardejove taktiež k vzniku výrobného spôsobu, podobného Verlagssystemu, ktorý má v sebe niektoré jasné znaky kapitalizmu. Aj v Prešove, hoci v malej miere, dochádza k podobným pokusom. Autor načrtáva potom niekoľko problémov v organizácii práce v staviteľstve. Väčšie budovy vystavili cudzí podnikatelia-stavitelia. Žigmund napr. najíma roku 1416 pre výbudovanie budínskeho kráľovského paláca 200 francúzskych nádeníkov. V Košiciach objavujú sa však už aj naši domáci stavitelia-podnikatelia v XV. stor. Štefana z Košíc napr. odporúčajú Košice Bardejovu, pretože sa dobre osvedčil pri budovaní domu a obytných domov.

V poslednej, štvrtej kapitole svojej práce zaoberá sa autor diferenciáciou spomenutých najvýznamnejších uhorských miest, najvýznamnejšími prejavmi boja mešťanov (remeselníkov) a mestskej chudoby proti patriciátu. Všima si pritom aj národnostné zloženie miest (str. 275—277). Dopúšťa sa však práve pri rozbere národnostnej otázky niekoľkých závažných nepresností. Tvrdí napr., že mestá v hornej časti Uhorska, teda na Slovensku, začínajú sa v XV. stor. pomadžarčovať, v men-

šej miere dochádza pritom aj k ich slovakiizácii. Podľa našej mienky, ktorú tu načrtáme iba veľmi stručne, už v dobe vzniku, teda v XIII. stor., treba v slovenských mestách počítať so slovenskými obyvateľmi, so slovenskými remeselníkmi a mestskou chudobou. Nielen v tých mestách, ktoré sa vyvinuli z trzných osád, ale aj v tých, ktoré sa založili v XIII. a XIV. stor., nachádzame slovenských obyvateľov. Stahujú sa sem totiž nepretržite slovenskí poddaní, ktorí tvorili aj v XIII. stor. väčšinu obyvateľstva dnešného Slovenska. V Košiciach, v Prešove a v Bratislave treba, pravda, počítať s väčším-menším počtom maďarského obyvateľstva. Najmä remeselníci a poddaní z Abova, zo Zemplína sa uchyľujú do Košíc, Prešova, do Bratislavy poddaní zo Žitného ostrova. Útek poddaných do miest pokračuje aj v XIV. a XV. storočí. Podrobnejšie správy o tejto skutočnosti sa nám zachovali iba z XV. stor. v daňových súpisoch. Szücs napr. uvádza skutočnosť, že v Prešove podľa daňového súpisu z roku 1428 je Quartale Hungarorum, ktoré svedčí o existencii maďarského obyvateľstva, a poznamenáva, že iba v XVI. stor. sa slovákizujú naše mestá vo väčšej miere (str. 277). Szücs, žiaľ, si nevšimol skutočnosť, že podľa daňového súpisu z roku 1428 je v Prešove nielen Quartale Hungarorum (Iványi, Béla, *Eperjes város levéltára*, Szeged 1931—1932, str. 83), ale aj Sclavorum quartale (tamže, str. 88).

Szücsova práca nesporne vo veľkej miere obohacuje naše vedomosti o rozvoji remeselnej výroby v našich najväčších obchodných mestách, v Bratislave, Košiciach, Bardejove, Prešove, veľmi málo údajov obsahuje o Trnave. Autorovi sa však nepodarilo svoju tézu o ustrnutí, o regrese remeselnej výroby v druhej polovici XV. stor. a začiatkom XVI. stor. celkom jednoznačne dokázať. Ako sme na to už poukázali a čo si koniec-koncov uvedomil aj sám Szücs, konečnú odpoveď na túto závažnú otázku budeme môcť dať iba po veľmi starostlivom preskúmaní celého archívneho materiálu vzťahujúceho sa na naše mestá. Nezdá sa nám ani to, že rozvoj remeselnej výroby by bol býval v každom období v jednotlivých mestách rovnaký. Zdá sa nám ďalej, že vrcholné obdobie rozvoja remeselnej výroby, ktoré podľa Szücsa trvá iba niekoľko desaťročí, od posledných desaťročí XIV. stor. do prvých desaťročí XV. stor., autor poňma veľmi úzko a pre každé mesto ho položí do spomenutého obdobia dosť mechanicky. Toto je však iba ďalšia hypotéza, ktorú budeme môcť vyvrátiť alebo dokázať, ako sme na to už poukázali, po starostlivom rozbere archívneho materiálu, na základe monografického spracovania rozvoja remeselnej výroby v každom našom

meste. Dovtedy však budú Szücsove výsledky cennými základnými smernicami, na ktorých treba ďalej hľadať, ktoré treba rozvíjať.

A. Gácsová

BOJ PROTI BURŽOÁZNEJ IDEOLÓGII V ČÍNSKEJ LUDOVEJ REPUBLIKE. Kritika Chu Š'ovej ideológie. Sborník článkov I — III. (Chu Š's'-siang pchi-pchan). Zv. I., strán 248; zv. II., strán 372; zv. III., strán 354. Nakladateľstvo San lien šu-tien, Pekin, marec—apríl 1955, náklad 12 000, 11 000, 16 000 výtlačkov.

Od jesene 1954 sa v Číne vedie usilovný ideologický boj proti idealistickému svetonázoru, predstavovanému najmä profesorom Chu Š', jedným z mála prislúšnikov čínskej inteligencie, ktorí opustili svoju vlasť po Čankajškovej porážke roku 1949. Chu Š' bol jedným z vodcov hnutia literárnej revolúcie roku 1919, bojoval proti ustrnutému konfucianstvu, napísal dejiny starej čínskej literatúry písanej hovorovým jazykom a práve jeho vystupovanie v úlohe bojovníka proti starej feudálnej ideológii mu získalo veľký vplyv v maloburžoázných vrstvách pokrokového hnutia. Odhalenie reakčnej a kozmopolitickej podstaty jeho názorov je preto nezbytné na odstránenie jeho vplyvu na časť inteligencie.

Chu Š' študoval v USA, odkiaľ si priniesol do Číny Deweyho pragmatizmus a pomáhal uvádzať do Číny rad ďalších módných idealistických myšlienkových smerov. Od roku 1919 išiel jeho vývoj v protiklade s vývojom čínskej revolúcie stále doprava. Všetliako bránil šírenie marxizmu v Číne, nechcel sa stať členom Kuomintangu v čase, keď bol pokrokovou silou na čele so Sunjatsenom, ale stal sa jeho aktívnou oporou po Čankajškovej kontrarevolúcii roku 1927. Roku 1949 po Čankajškovej porážke odišiel do USA, odkiaľ sa roku 1953 vrátil na Tchaj-wan. Bol vždy nadšeným podporovateľom amerického imperializmu a hlásateľom kozmopolitizmu, ale snažil sa vystupovať vždy v úlohe pokrokového činiteľa.

Kampaň proti škodlivému vplyvu jeho ideológie sa vedie v širokom meradle v čínskych časopisoch venovaných politickým otázkam a spoločenským vedám. Účastní sa jej veľa čínskych historikov, filozofov a politických pracovníkov. Nedávno vydalo pekinské nakladateľstvo San lien šu-tien zatiaľ tri zväzky sborníka Kritika Chu Š'ovej ideológie, ktorý odliša všetky dôležitejšie články, uverejnené v čínskych časopisoch. Sborník sa začína rozhovorom predzidenta čínskej akadémie vied Kuo Mo-ža s korešpondentom časopisu Kuang-ming ž'-pao o tom,

ako sa má viesť boj proti chybnéj buržoáznej ideológii v umení a vo vede. Prvý zväzok obsahuje 17 článkov, druhý 30 a tretí 26, rozdelených na päť oddielov.

Popredný marxistický filozof Li Ta prispel do diskusie troma článkami *Kritika Chu Š'ovej politickej ideológie* (I., str. 55—66), *Kritika Chu Š'ovej ideológie* (II., str. 3—16) a *(Prejavu reakčnej Chu Š'ovej ideológie v politike* (III., str. 3—16). Cheng Wen-tingov článok *Politická tvárnosť Chu Š' pred hnutím 4. mája a po ňom* (I., str. 36—46) a Liang Sou-sungov článok *Kritika Chu Š'ovo reformizmu v literárnej revolúcii 4. mája* (II., str. 297—309) zaoberajú sa dôležitým problémom skutočného podielu Chu Š' na tomto demokratickom a revolučnom hnutí. Mnoho článkov je venované jeho filozofickým názorom a najmä kritike pragmatizmu.

Vo svojich historických prácach vyzdvihoval Chu Š' veľkosť jednotlivca, ktorý rozhoduje v dejinách, a objavoval tak veľmi ľahko „revolučné“ alebo „socialistické“ názory a zásluhy u mnohých sporných osobností čínskych dejín. Bolo nevyhnutné zlavíť čínsku historickú vedu všetkých Chu Š'ových individualistických a pragmatistických koncepcií, a preto zasiahol do diskusie celý rad historikov. Sborník prináša šesť z ich príspevkov (II., str. 155—215).

Bezprostredným podnetom na začatie diskusie bolo uverejnenie nového vydania knihy známeho literárneho historika Jü Pching-po o slávnom románe mandžskej doby *Sen červenej veže* (*Chung lou meng*). Jü Pching-po bol značne ovplyvnený Chu Š'ovou štúdiou o tomto románe, čo sa jasne prejavilo aj v novom vydaní jeho knihy roku 1953, v ktorom neurobil podstatné zmeny. Kritické články o jeho knihe v ústrednom orgáne KS Číny *Žen-min ž'-pao* a časopise šan-tungskej univerzity Wen š'če dali podnet k rozsiahlej diskusii nielen o *Sne červenej veže*, ale aj o správnom chápaní kultúrneho dedičstva a vplyvu Chu Š'ových názorov v tejto oblasti.

Wang Chuang kritizuje Chu Š'ove výklady románu *Dejiny literatúry* (*Zu-lin waj-š'*) (III., str. 145—148), *Che Tia-čuej* jeho poňatie *Príbehov jazerného brehu* (*Šuej-chu čuan*) (III., str. 155—165), slávneho ľudového zbojníckeho románu, ktorý vyšiel skrátené aj česky pod názvom *Všetchni lidé jsou bratři*. Rozsiahly článok Čang Pilaja (III., str. 217—238) kritizuje knihu spisovateľa Lion O z minulého storočia *Putoranie starého Chromca* (*Lao Čchan ju-ti*) a Chu Š'ovo hodnotenie tejto knihy. Aj táto kniha vyšla česky. Zaujímavý je aj príspevok Wu Čchung-kehuanga a Tiang Šana o názoroch najväčšieho čínskeho moderného spisovateľa Lu Šüna o Chu Š' (III., str. 83—93).

Rad článkov kritizuje Chu Šov vplyv na pedagogiku, iné hovoria bližšie o jeho osobnosti. Zaujímavý je najmä článok sociológa a spisovateľa Wu Ting-čao pod názvom *Ja a Chu Š' — od priateľa k nepriateľovi* (III., str. 107—111).

Jednou z hlavných úloh diskusie je bojuvať proti Chu Šovmu idealizmu a kozmopolitizmu vo výklade významných zjavov minulosti, odlišiť tak pravdivý podstatu vecí od skresľujúcich teórií Chu Š', ale súčasne treba neustále dbať o to, aby sa tieto veci neodmietali len preto, že sa nimi zaoberal Chu Š'. Rozsiahla diskusia o Chu Šovej ideológii má preto veľký význam pri výchove čínskej inteligencie a upevňovaní jej vedeckého svetonázoru.

T. Pokora

ČÍNSKA HISTORIOGRAFIA V ROKOCH 1949 — 1955.

Na zasadnutí v Lipsku, ktoré sa zaoberalo kultúrou národov Ďalekého východu na začiatku októbra 1955, prehovoril vedúci čínskej delegácie profesor Lü Čen-ju o úspechoch a problémoch čínskej historickej vedy v dobe po vytvorení Čínskej ľudovej republiky roku 1949.

Marxistický názor sa začal v čínskej historiografii uplatňovať hneď po Októbrovej revolúcii v osobe zakladateľa Komunistickej strany Číny, profesora dejín Li Tao-čaoa. Veľkú prácu, najmä v starých dejinách, vykonal terajší prezident Čínskej akadémie vied Kuo Mo-žo. Politicky dôležitým problémom moderných dejín venoval sa v mnohých prácach Čchen Po-ta. Pokroková historická veda dosiahla už pred oslobodením značné úspechy.

Strediskom historickej práce po roku 1949 je Historický ústav Akadémie, ktorý má tri oddelenia. Prvé sa zaoberá čínskymi dejinami do znovuzjednotenia Číny v VI. stor., druhé obdobím do ópiových vojen v polovici minulého storočia. Tretie pracuje v oblasti nových a najnovších dejín Číny. V celej Číne je viac ako tridsať historických fakúlt, na ktorých pracuje asi 1000 profesorov, docentov a asistentov. Na pekinskej univerzite je samostatná archeologická fakulta.

Najlepšími prácami tohto obdobia je Čchen Po-tova štúdia Mao Ce-tunovej idey — spojenia marxizmu-leninizmu s čínskou revolúciou, Chu Čhiao-mu, *Tridsať rokov Komunistickej strany Číny*, Chu Šengova *Imperializmus a čínska politika*, Kuo Mo-žova *Doba otrokárstva a nové vydanie Fan Wenlanovho Náčrtu dejín Číny*, I. diel.

Dobré prednášky z odboru histórie sú na Ľudovej univerzite v Pekine, o dejinách remesla a o roľníckych povstaníach na šan-

tunskej univerzite, o hospodárskych dejinách vo Wu-chane, o dobe rozpadu jednotného štátu v III.—VI. stor. na Sunjatsenovej univerzite v Kantone. Veľká starostlivosť sa venuje novým vydaniám starých historických prameňov a štúdií.

Mnohé otázky nie sú ešte vyriešené a stále o nich diskutujú. Je to najmä už veľa razy preberaná otázka otrokárského systému a doby jeho prechodu k feudálnemu systému, periodizácia moderných dejín a problém vzniku čínskeho národného kapitalizmu pred útokom európskych mocností na Čínu. V otázke periodizácie otrokárského poriadku sú názory celkom protikladné.

K naliehavým úlohám patrí nevyhnutnosť sústreďovania štúdia na oblasť dejín revolúcie, budovania socializmu a problémy národnostných menšín. Bude sa, pravda, rozvíjať aj práca v starých dejinách Číny a vo svetových dejinách. O všetkých sporných problémoch bude slobodná diskusia.

Čínski historici dosiahli už značné úspechy vo svojej vedeckej práci, ale majú pred sebou ešte veľa iných dôležitých úloh.

T. Pokora

I. M. REJSNER, RAZVITIJE FEODALIZMA I OBRAZOVANIE GOSUDARSTVA U AFGANCEV, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1954, strán 415.

Jedným z najdôležitejších otázok historickej vedy je skúmať tie zložité procesy prebiehajúce vo výrobe, ktoré spôsobili rozklad prvotnopospolnej spoločnosti a vytvorili tak reálne predpoklady pre vznik spoločnosti založenej už na triednych protikladoch. Vznik týchto nových triednych protikladov v rôznych podmienkach historického vývoja vyústil alebo do otrokárskych, alebo do feudálnych vzťahov. A jednou z najťažších otázok historickej vedy je skúmanie rozpadu prvotnopospolnej spoločnosti, ktorý potom priamo viedol k vytvoreniu spoločnosti založenej už na feudálnych vzťahoch. Pre skúmanie takýchto procesov v konkrétnych historických podmienkach vývinu Afgancov treba pokladať za dôležité dielo I. M. Rejsnera *Vývin feudalizmu a utváranie štátu u Afgancov*. U Afgancov rozklad prvotnopospolnej spoločnosti v súvislosti so vznikom feudálnej spoločnosti začína v XIII.—XIV. stor. Tento rozklad prvotnopospolnej spoločnosti bol badateľný spočiatku iba u jednotlivých afganských kmeňov. Prvé feudálne kniežatstvo u Afgancov sa vytvára v XVI. stor. Podľa toho vidíme, že proces rozkladu prvotnopospolnej spoločnosti u Afgancov zahrňoval v sebe niekoľko storočí. Jednou z dôležitých zvláštností v podmienkach vývinu Afgancov bol

vznik súkromného vlastníctva k prostriedkom výroby, k pôde. Je veľkou prednosťou diela I. M. Rejsnera, že celý tento proces sleduje v nerozlučnej súvislosti so zmenou vlastníckych vzťahov k pôde od predchádzajúcej občinnej držby pôdy k feudálnej. V súvislosti s týmto v dôsledku neustáleho rastu výrobných síl a spoločenskej deľby práce sa u Afgancov stále viac a viac zoslabovali príbuzenské väzky ľudí, ktoré boli nahradené územnými, teritoriálnymi väzkami. I. M. Rejsner všetky zložité procesy v tomto prechodnom období rozoberá v piatich obširných kapitolách.

V prvej kapitole I. M. Rejsner rozoberá otázku príčin rozšírenia Afgancov zároveň v súvislosti s rozkladom prvotnopospolného zriadenia v procese prechodu k usadlému spôsobu života. I. M. Rejsner sa kloní k názoru, že Sulejmanské pohorie bolo počiatočným miestom, z ktorého sa Afganci rozšírili do ostatných častí. Veľkou prednosťou prvej kapitoly je, že celkový proces rozkladu prvotnopospolnej spoločnosti u Afgancov sa sleduje aj v súvislosti s prírodno-zemepisnými podmienkami, ktoré v tomto procese taktiež zohrali určitú úlohu. Sám proces rozchodu Afgancov z oblasti spomínaného Sulejmanského pohoria I. M. Rejsner nasleduje ako dôsledok vonkajšieho zásahu, ale samým vnútorným vývinom afganskej spoločnosti. Tento proces bol zároveň sprevádzaný postupnou zmenou od kočovníckeho spôsobu chovu dobytky k usadlému poľnohospodárstvu, proces, ktorý sa v XIII. stor. ukončoval. V XIII.—XIV. stor. vzniká vrstva remeselníkov a kupcov, a to z veľkej časti neafganského pôvodu. V tejto dobe došlo už k majetkovej nerovnosti medzi slobodnými členmi jednotlivých kmeňov. Bohatstvo a moc zvlášť rýchlo rástla u rodovej špičky. Časť afganských kmeňov, u ktorých spoločensko-hospodársky vývin bol urýchlený, dala sa na výboje do susedných oblastí a kmeňov. U Tadžikov existovalo v tejto dobe už dávno feudálne zriadenie s feudálnym štátom atď. Účasť afganských kmeňov v lúpeživých výpravách urýchlila majetkovú nerovnosť vo vnútri kmeňa. Kmeňová organizácia zároveň sa zmenila na nástroj lúpeží a podmaňovania iných kmeňov v záujme afganských vodcov a rodovej špičky. Za diskusný však treba pokladať názor I. M. Rejsnera, keď vo feudálnom obklúčení vidí príčinu toho, že u Afgancov vykorisťovanie otrokov nenadobudlo väčší význam, a to predovšetkým preto, lebo takýto názor nevyhádza z uznania, že sám vnútorný vývin u Afgancov vo výrobnej a spoločenskej oblasti bol určujúcim činiteľom, ktorý neumožnil, aby vykorisťovanie otrokov nadobudlo väčší význam.

Z hľadiska metodologického je veľmi významná druhá kapitola, v ktorej sa I. M. Rejsner podrobne zaoberá zvykom rozdelenia pôdy (veš) u afganských kmeňov, podľa ktorej sleduje rozklad rodovej občiny a potom vytváranie susedskej občiny. Toto rozdelenie pôdy v podstate v prvotnopospolnej dobe u Afgancov prebiehalo dvojakým spôsobom, a to jednak rovnými časťami pre každého člena občiny a potom podľa genealogického rodokmeňa. Pri tomto sa I. M. Rejsnerovi podarilo určiť prebiehajúce procesy rozkladu občiny od predchádzajúcich príbuzenských vzťahov k územným, teritoriálnym vzťahom. Táto kapitola je aj preto dôležitá, lebo práve vývin držby pôdy od rodovej kolektívnej organizácie k individuálnej zohral jednu z najpodstatnejších úloh, lebo držba pôdy je základom celého feudálneho zriadenia. A práve tieto vlastnické vzťahy k pôde sa I. M. Rejsnerovi podarilo načrtnúť veľmi zdareno.

Pokračovaním druhej kapitoly je aj tretia kapitola, v ktorej I. M. Rejsner rieši otázku vzniku feudálneho vlastníctva pôdy v súvislosti s procesom vývinu feudalizmu u Afgancov a zároveň poukazuje aj na špecifické zvláštnosti tohto procesu u jednotlivých afganských kmeňov. Ako veľmi dobré pokračovanie k týmto trom kapitolám sú ďalšie dve kapitoly, v ktorých I. M. Rejsner rozoberá otázky triedneho boja, ktoré boli sprievodným znakom vývinu feudalizmu u Afgancov, rozoberá otázku ľudového hnutia. I. M. Rejsner v tejto súvislosti pekné ukazuje, ako v boji proti chánom a duchovenstvu, ktorí sa stali feudálnymi držiteľmi pôdy, vystupovalo roľníctvo, ktoré sa taktiež konsolidovalo v triedu. Za najvýraznejší rozklad tohto boja pokladá I. M. Rejsner rošanské hnutie. Rošani vystupovali nielen proti afganským vykorisťujúcim špičkám, ale aj proti zahraničným podmaňovateľom krajiny, proti mogulským feudálom. Prednosťou týchto kapitol v diele I. M. Rejsnera je, že celý proces vývinu feudalizmu sleduje v nerozlučnej súvislosti s triednym bojom podmanených a vládnuccich tried. A výsledkom týchto zložitých procesov bol aj vznik štátu u Afgancov.

Dielo I. M. Rejsnera *Vývin feudalizmu a utváranie štátu u Afgancov* treba pokladať za významnú prácu, ktorá obohacuje historickú vedu v poznaní prechodného obdobia od prvotnopospolného zriadenia k feudálnemu zriadeniu v konkrétnych podmienkach vývinu afganskej spoločnosti. Veľkou prednosťou tohto diela je dokonalá znalosť pramenného materiálu doplnená všetkou prístupnou literatúrou. J. Kudláček